

Müzik İstanbul

ESENLER BELEDİYESİ
PROF. DR. SADETTİN ÖKTEN
ŞEHİR DÜŞÜNCE MERKEZİ

Prof. Dr. Sadettin Ökten Şehir Düşünce Merkezi Yayınları: 35
Şehir Yayınları: 20

Esenler Belediyesi Adına İmtiyaz Sahibi:
M. Tefvik GÖKSU

Hazırlayan:
Ilakan DEDELER

Editörler:
Dr. Hasan TAŞÇI
Cihan DINAR

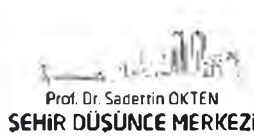
Minyatür:
İsmihan Zuleyha DEDELER

Kitap Tasarımı:
Düzey Ajans

ISBN: 978-605-71997-2-0

Yayın Tarihi: Ekim 2022 - 1. Baskı

Basım:
Sena Ofset Ambalaj Matbaacılık San. ve Ticaret LTD. ŞTİ.
Maltepe Mah. Litros Yolu Sok. No: 2-4 İç Kapı No: 4NB9
Zeytinburnu / İSTANBUL
Tel: 0212 613 38 46 • info@senaofset.com.tr
Sertifika No: 45030

*Eserin tüm yayın hakları Esenler Belediyesi ne aittir
Kitapta yer alan yazılardan yazarları sorumludur*

müzik
İstanbul

MÜZİK İSTANBUL'A DÄİR...

Kültürlerin buluşma noktası, birçok medeniyete ev sahipliği yapan aziz İstanbul şehri müziğin evrendeki rolü üzerinde önemli bir noktada yer alıyor. Türk müziğimizin başkenti İstanbul, gerek kendi müzik kültürümüze gerekse dünya müzik kültürlerine dâir büyük bir bilgi birikimine sahip; bu konuda ne kadar kitap yazılsa az kalır. Hazırlayan olarak yer aldığım, Müzik İstanbul isimli kitap çalışmamızda, İstanbul'un müzik kültürünü değerli yazarlarımızın katkıları ile siz değerli okurlarımıza aktarmaya çalıştık. 8 farklı bölüm yer alan Müzik İstanbul'da 35 makale yer alıyor ve 996 sayfadan oluşuyor. Makaleleri ile yer alan değerli yazarlarımıza, kitabımıza özgün minyatür tasarımlarıyla renk katan kıymetli, sevgili eşim İsmihan Züleyha **Dedeler'e**, kitabın iç kısmında yer alan "Müzik İstanbul" kaligrafisini yazan değerli Erhan Olcay'a ve son olarak Müzik İstanbul kitabımızı siz değerli okurlarımızla buluşmasını sağlayan Esenler Belediye Başkanı Sayın Mehmet Tevfik Göksu'ya teşekkürlerimi sunarım.

Hakan DEDELER

Ses ve Tanbur Sanatçısı

04.11.2022 / Atakent

SUNUŞ

İnsan ruhuyla en ilintili olgulardan biridir müzik... Bu yüzden, insan-noğlunun yalnızca tensel yanına seslenerek tüm kültürleri etkisi altına alan günümüz türlerinin ötesinde, ruhun gıdası ve ruha güzellik katan bir enstrüman olarak telakkî edilmesi çok doğaldır.

Müzik, mahlûkatın varlık sahnesine çıkarken duyduğu/yaydığı neşvenin adı, varoluşun temelindeki ahengin sesidir. Havâî fişeklerin, gökyüzünün karanlığında çizdiği rengârenk, pırıltılarla dolu görsel şölen gibi müzik de, yaratılışından itibaren varlık âleminin tüm mertebelerindeki, muhteşem birliktelik ve dinamizminden doğan nağmelerdir. Hayatın ve tabiatın özülle örüntülü bu saf müzik ya da kadim ismiyle mûsikî, kalbin atışında, bir bebeğin gülüşünde, suyun akışında, canlıların alıp verdiği her nefesteki 'H-u' sesinde ve daha nicesinde kendiliğinden vardır.

İcrâ edilen mûsikî, mevcudaın her zerresinde titreşen bu armoniyle bütünleşerek ruhun dili ve ifâde vâsıtası olarak değerlendirildiğinde gönle şifâ, rûha gıda, kulağa zevk olur, ruhtan neşet ettiği için ruha tesir eden ve insanın tinselliğini zenginleştiren bir kaynağa dönüşür.

Rûhânî melekeyle, mevcudaın derinliğinden derilerek ritme, melodiye ve ses rengine büründürülen, evrenin sonsuzluğundaki imkânlarla gök kubbeye hediye edilen müzik, ulvî olanla bağlantısı oranında insana sunulmuş en kıymetli hazinelerdendir.

Bizim medeniyetimiz ve coğrafyamızı düşündüğümüzde Kur'ân, mevlid ve ezan sesi gibi dinden kaynaklanan hayatımızın temel dinamikleri, mûsikîmizin çekirdeğinde/merkezinde yer almaktadır. Özellikle Osmanlı Dönemi'nde sayıları 100'ü bulan mevlevîhânedede icrâ edilen, günümüzde de ihyâ edilmesi önemsenen mûsikî, bunun en güzel örneğini teşkil eder.

Endülüs'ten Çin'e ve Orta Afrika'dan Kafkaslar'a kadar geniş bir alana yayılan İslâm dünyasının, 13. yüzyıldan itibaren kurduğu mûsikînin teorik yapısı, mûsikîmiz ve kültürel köklerimize yönelik ilgi ve kavrayışımızı geliştirmemize güçlü bir referans oluşturur. Bunu Yahya Kemal Beyatlı en veciz şekilde şöyle ifâde eder:

*“Çok insan anlayamaz, eski mûsikîmizden
Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden.
Acar bir altın anahtarla rûh ufuklarım,
Ve seslenir büyük İtrî, semâyı örten rûh,
Peşinde dalgalanır bestesiyle Seyyid Nûh,
O mutlu devrede İtrî'ye en yakın bir dost
Işıklı danteleler bestekârı Hâfız Post...
Bu neslin ortada dâhicedir başardığı iş,
Vatan nasıl karışır mûsikiyle, göstermiş.”*

Mûzik tarihimizin ve İslâm coğrafyasının en nâdide parçasını oluşturan İstanbul ise müziğin kendisi kadar eklektik kimliğiyle başlı başına ele alınması gereken bir zenginlik içerir. Toplumların kimliğinin anahtarı niteliğindeki müziğin, İstanbul atmosferinde kendine has bir seyri vardır ve 'İstanbul Mûsikîsi' olarak adlandırabileceğimiz bu kavram, Osmanlı medeniyetini yansıtan önemli bir kültürel kod olmaktadır.

Değerli bilim adamları ve müzik icrâcılarının katkılarıyla hazırladığımız 'Mûzik İstanbul' adlı bu hacimli eser de, İstanbul özelinde müziğimizin serüvenini irdeliyor, müziğin tarihinden, teorisine, insan-mûzik-enstrüman bağlamında değişen formlarından yeni müzik anlayışına kadar birçok başlıktaki makalelerin müzik hâfızamıza katkı sağlayacağına, ilgilisi için ufuk açıcı olacağına inanıyorum.

M. Tefik GÖKSU
Esenler Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

Medeniyetlerin temel yerleşim birimi olan şehirler, kendine has bir âhenge sahiptir. Bir şehri diğer şehirlerden ayıran kendine has sesi, mimarisi, rengi, kokusu, müziği, lezzeti; bunların bütününde ortaya çıkan ortak zevki, estetiği, düşüncü, kültürü hatta kişilik ve insanî yapısı vardır. Şehirlerde olduğu gibi tüm kâinat uyumlu sesler veren bir birlik durumundadır. Müzik kâinatdaki bu düzen ve âhengın yansıması ve ifadesidir.

Kültür ve medeniyetlere mensup düşünür ve müzisyenlerin müziğe yükledikleri anlamlar arasında benzerlikler olduğu söylenebilir. Konfüçyüs'e göre; "müzik gökle toprak arasında bir âhenktir." Pisagor'a göre; "nesnelere sayıların bir araya gelmesiyle oluşur ve evrenin temeli aritmetiksel orantılardır." Sokrat ve Platon'a göre; "ritim ve melodi ruhun içine işleyerek onu en güçlü biçimde kavrar." Aristo'ya göre; "müzik eğitiminin pek çok bilgiye ulaşmak için araç olması yönünden gereklidir." İbn Sina'ya göre; "birbiriyle uyumlu olup olmadığı yönünden sesleri ve bu sesler arasındaki zaman sürelerini araştıran riyazî bir ilim", Kant'a göre; "sesler vasıtasıyla birbirini takip eden güzel hisleri ifade etme sanatı", Jean-Jacques Rousseau'ya göre; "sesleri kulağa hoş gelecek şekilde tertip edebilme sanatı"dır.

İslâm dünyasında müzik sistemindeki teorik yapı 8. ve 13. yüzyıllarda gelişerek Endülüs'ten Çin'e ve Orta Afrika'dan Kafkaslar'a kadar geniş bir alana yayılmıştır. İslâmiyet'in hölgede gelişmesiyle birlikte İskenderiye'nin yanı sıra Anadolu, Suriye, Irak ve İran'da birçok ilim merkezi Müslümanların eline geçmiştir. Kindî, Arap müzikisinde ilmi ekolün kurucusu kabul edilir. Kindî'den sonra müzikî nazariyesine dair çalışmaları günümüze ulaşmış diğer bir İslâm filozofu Fârâbî'dir. Müzikî konusunda Grek ve İslâm dünyası arasında köprü vazifesi gören Fârâbî bu eserde Grek eserlerini şerh etmekle kalmamış, onlardan eksik şekilde intikal eden bilgileri de düzelterek tamamlamıştır.

Müzikinin aslı gayesinin mânâ olduğuna inanıldığı için müzik, ruhun gıdası olarak bilinmektedir. Çünkü insanı en yüce varlığa götüren

ve rûhî tepkilerin en iyi biçimde ifâde edilmesine zemin hazırlayan bir sanattır. Müzik, kelimelere dökülemeyen duygu ve düşüncelerin, seslerin bir araya getirilmesi sayesinde oluşan estetik bir dildir.

1688-1691 yılları arasında İstanbul'da yaşayan Dimitri Cantemir (Kantemiroğlu); Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, Slavca ve Rusça bilir, İstanbul'da Fener'deki Bogdan Sarayı'na, 1693'ten itibaren Ortaköy'deki yalısına ve nihâyet 1700 yılından sonra kendisinin yaptırdığı Sancaktar Yokuşu Sarayı'na (Eminönü) birçok dostu gelirdi. Çok iyi tanbur çalan, hatta bu çalgıyı daha iyi hâle getiren Dimitri evinde ziyâfetler verir ve sohbetler düzenlerdi. Dimitri müziği, *“çıkardığımız seslerin ölçülü bir zamanda bir usulün düzenine uyarak hareket edip belirli bir yerde karar kılıp durması ve işitme gücümüze zevk vermesi”* diye târif ettikten sonra felsefeye göre akıl gücünün konuşabilen canlılara mahsus bulunduğunu ve müzik ilminin de akıl sahibi olmanın bir delili sayıldığını söyleyerek Yüce Yaratıcı'nın bu eşsiz hediyesini âdemoğlundan başka hiçbir mahlûkata bağışlamadığını ilâve eder.

17. yüzyıldan itibaren müzik nazariyatına dâir eserlere rağbet azalırken beste ve icrâya yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Tezhîbi, minyatürü, halısı, hattı, ebrûsu ve mimarisiyle ünlü olan ve pek çok zanaât-kârı yetiştiren Osmanlı sanatı seste de âdeta ulvileşmiştir. Osmanlı'da müzik, geleneksel yapısı hiç bozulmadan dinî, tasavvufî, askerî ve saray çevrelerinde müesseseleşmiş, kültürel unsurların katılımıyla renkli ve zengin bir mozaik oluşturmuştur. Ülkenin en ileri fikir ve sanat adamlarını barındıran Osmanlı Sarayı'nda olduğu gibi elbette medreselerde, halk arasında, askeriyede ve tekkelerde de müzik yerini almıştır. Yine tarihimize baktığımızda hemen akla ilk gelecek Hatib Zâkirî Hasan Efendi, Kutbunnâyi Osman Dede ve Buhûrizâde Mustafa İtrî Efendi'dir.

Hatib Zâkirî Hasan Efendi; Sultan I. Mustafa Dönemi'nde Eminönü Küçükpazar'daki Hoca Hayreddin Camii'ne hatiplik yapmış ve devrinin önemli zâkirlerindedir.

Buhürizâde Mustafa İtrî Efendi; mûsikî çevresi ve vazifeleri arasında hânendelik, sazendelik, sarayda hocalık, kedhudâlık, kâtiplik, nedimlik, müteferrikalık, hattatlık, şairlik ve bestekâr olarak başta “Tekbir” olmak üzere pek çok kıymetli eseriyle tarihimizde yerini almıştır. Mevlevî olduğu kesin olarak bilinemese de İtrî, bestekârı ilk bilinen âyinlerden olan Segâh Makamı'ndaki Mevlevî Âyini'nin sahibidir. Bilinen kaynaklara göre günümüzde İtrî'ye ait notalı ve notasız olmak üzere yaklaşık 400 eser tespit edilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde Türk mûsikî tarihinin mühim şahsiyetlerinden birisi olan İtrî'nin, donanımlı bir sanatkar olarak yetişmesinde hiç şüphesiz, cazibe merkezi olan İstanbul'un en gözde mûsikî meclislerinde, devrinin en önemli mûsikîşinaslarıyla birlikte yer almasının rolü çok büyüktür.

Kutbünnâyî Osman Dede'nin mûsikî nazariyatı sahasındaki çalışmalarını çoğunlukla İstanbul ve çevresinde devam ettiği görülmektedir. Bunlar arasında Kantemiroğlu ile Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden Kutbünnâyî Osman Dede'nin nazariyata dâir çalışmaları önemlidir.

Türk mûsikî tarihinin onde gelenleri arasında yer alan Hammâmizâde İsmail Dede Efendi; hânendeliği, hocalığı ve özellikle bestekârlığı ile tanınmıştır. Bizzat padişah tarafından Murassa İmtiyaz Nişanı ile mükâfatlandırılmıştır. Sonrasında ise Dede Efendi'nin çizgisini sürdüren Zekâi Dede 19. yüzyılın mühim bestecisi olmuştur. 20. yüzyıl başlarında da birçok üstadın, Galata, Üsküdar, Yenikapı, Bahariye mevlevîhânelerinde neyzenbaşı veya neyzen olarak hizmet ettikleri, Mevlevî âyin mukabeleleriyle meşklere katılarak talebelerine de bu meşk zincirini aşıladıkları, kültürel aktarımı devam ettirdikleri görülmektedir. 20. yüzyılda Batı müziği dediğimizde şüphesiz klasik müzik için Viyana, müzisyen olarak ise Beethoven, Mozart, Schubert, Liszt akla gelmektedir.

Tarihimizin ve başta İstanbul'un her dönemi barındırdığı kültür ve sanat mirasıyla kendine hayran bırakıyor. İncelemekte olduğunuz *Müzik İstanbul* şehrin enstrüman, müzik ve bestekârlarını tanıtan kıymetli bir eser. Her sayfasında İstanbul'un müzik tarihinde kendinizi bulacağınız, günümüzde sokak veya mekânlara isimleri verilen sanatkarlarımızın farkına varacak ve müzik kültürümüzle bir kez daha gurur duyacaksınız. Esenler Belediyesi Prof. Dr. Sadettin Ökten Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları'nda bestekârların ve güftekarların eserlerini, müzik tarihimize yön veren enstrümanları alanında uzman akademisyen, müzisyen ve yazarlar ile inceledik. *Müzik İstanbul*'da; Tarih, Teori ve Eğitim, Bestekârlar ve Güftekarlar, Sazlar ve Sazendeler, Halk Müziği, Dinî ve Tasavvufî Müzik, Avrupa Müziği ve Popüler Müzik olmak üzere 8 bölümden ve 35 makaleden oluşan, müzik tarihimiz için kaynak olacak bu nadide eseri siz kıymetli okuyucularımıza ulaştırmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Editörler

İÇİNDEKİLER

I. TARİH

- İstanbul ve Türk Müsikîsi 18
Neyzen, Doç. Dr. Süleyman Erguner
- Bir Fasılseverin Fasil Müsikîsi Üstüne Notları 72
Bülent Aksoy
- İstanbul'un Çokkültürlü Müzik Sahnesi 108
Doç. Dr. Uğur Zeynep Güven

II. TEORİ VE EĞİTİM

- İstanbul'da Müzik Teorisi Çalışmaları: Önde Gelen
Teorisyenler ve Eserleri 126
Prof. Dr. Okan Murat Öztürk
- Payitahttan 21. Yüzyıl Metropolüne İstanbul ve Müzik Eğitimi..... 194
Doç. Dr. Elif Damla Yavuz
- Kadıköy'den Üsküdar'a Darülfeyz-i Müsikî..... 224
Hüseyin Kıyak

III. BESTEKÂRLAR VE GÜFTEKÂRLAR

- Bir İstanbul Çocuğunun Kısa Biyografisi:
İsmail Dede Efendi (1778-1846) 246
Prof. Dr. Cem Behar
- İstanbul'un Kadın Bestecileri 250
Prof. Dr. Ali Ergur
- "Gölgeler"deki Renklerde ve Seslerde Yaşayan Şair:
Mehmet Âkif Ersoy..... 274
Doç. Dr. Bilen Işıktaş
20. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'daki Bestekâr Neyzenler..... 316
Prof. Dr. Ali Tüfekçi

IV. SAZLAR VE SÂZENDELER

İstanbul'un Sazları	336
Fikret E. Karakaya	
İstanbul ve Tanbur Osmanlı/Türk Müziği'nin Oluşumu ve Gelişimi	410
Özata Ayan	
İstanbul Lavtası	448
Prof. Enver Mete Aslan	
Kemanın Osmanlı'daki Serüveni ve 19. Yüzyılda İstanbul'u Ziyâret Eden Avrupalı Kemancılar	470
Prof. Dr. Cihat Aşkın	
İstanbul'da Klasik Gitar	478
Prof. Dr. Hande Cangökce	
İstanbul'da Arp Sanatı	510
Meriç Dönük Topakoğlu	

V. HALK MÜZİĞİ

Türkülerini Düşünüyorum İstanbul'un.....	522
Dr. Süleyman Şenel	
İstanbul'da Semâî Kahveleri ve Meydan Şairleri	538
Osman Cemal Kaygılı	
İstanbul'un Bilinmeyen Türküleri	560
Celal Volkan Kaya	

VI. DİNİ VE TASAVVUFİ MÜZİK

17. Yüzyılda İstanbul'da Toplumsal Bir Krizin Müzik ve Semaya Müdahalesi 578
Prof. Dr. Namık Sinan Turan
- İstanbul Mâhedlerindeki Müzikal Tınılar 624
Prof. Dr. M. Safa Yeprem
- İstanbul Mevlevihâneleri'nde Muzık 632
Refik Hakan Talu
20. Yüzyıl İstanbul'unda Cami Müsikisi Formlarından Kur'an Tilaveti ve İcracıları 678
Doç. Dr. Mehmet Öncel
- İstanbul ve Ezan 712
Uğur Alkan

VII. AVRUPA MÜZİĞİ

- Doğunun Başkentinde Batı Müziği 730
Prof. Dr. Evren Kutlay
- İstanbul'un Yitik Operası: Naum Tiyatrosu 754
Dr. Emre Aracı
- Eski İstanbul'un Müzik Yayıncıları 760
Prof. Dr. A. Bülent Alaner
- İstanbul'un Çoksesli Şarkısı "İstanbul Şehir Orkestrası" 804
Ersin Antep
- İstanbul'da Çağdaş Müzik 824
Dr. Nihan Tahtaişleyen

VIII. POPÜLER MÜZİK

İstanbul'un Tangoları Tangoların İstanbul'u	870
Prof. Dr. Ertuğrul Sevsay	
İstanbul Kantosu	918
Cemal Ünlü	
Yeni Çıkan Şarkılar	932
Gökhan Akçura	
Tatavla ve Havaları	944
Hüseyin İrmak	
Kâğıthane Şarkıları	960
Hüseyin İrmak	
Türkiye'de Caz Tarihi İstanbul'la Başlar	980
Feridun Ertaşkan	

20. Yüzyıl İstanbul'unda Cami Mûsikîsi Formlarından Kur'ân Tilâveti ve İcrâcıları

Doç. Dr. Mehmet Öncel*

İnsanlığın var oluşuyla beraber estetik ve sanat kaygısının oluştuğu herkesçe malumdur. Bu durum içtimâî hayatı daha ahenkli ve yaşanabilir kıldığı gibi toplumun sahip olduğu dinin ve medeniyetin izlerini de yaşamın her safhasında göstermeye vesiledir. Başta mimari olmak üzere edebiyat ve müsikî bu sanatların öncüleri arasında gösterilebilir. Biri taşın, diğeri yazının, sonuncusu ise sesin estetik tezahürüdür. İlahî dinlerde zikri geçen üç sanatın aksülamelini evvelâ mâbetlerde görmekteyiz. Bir kilise, sinagog veya caminin gerek mimarisine gerekse buralarda okunan âyet ve âyetlerin tefsiri mesabesindeki şiirler, ilahiler, münâcat ve kasidelerin muktezâyı hale uygun bir şekilde makamlı icrası, mensûbu olduğu dinin ve medeniyetin huzmelerini izhar eder. Genel kanaate göre müsikînin dinden neşet ettiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla dinî hayatın koymuş olduğu düsturları müsikîyle bağdaştırmak, rûhun telezzüzü ve teskinine kapı aralamaktadır.

İlahî dinlere baktığımızda hemen hepsinde bir şekilde müsikîye müracaat edildiği görülmektedir. İsrailoğullarının atalarından Hz. İshak'ın (a.s.) soyundan gelen Hz. Davud (a.s.) sesiyle insanlığı, hayvanatı hatta cemâdâtı dahi tesbihine dâhil ettiği Kur'ân-ı Kerim'de ifade edilmektedir (Sâd Sûresi, 38: 18-19). Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve diğer dinlerde âyinlerinde insan sesi ve bazı enstrümanların yer alması ibâdetinde huşûnun artmasına önemli vesilelerdendir.¹ İlahî olmayan dinlere baktığımızda da yoğun bir şekilde müsikîden istifade edildiği görülmektedir.

¹ İlahi dinler ve diğer dinlerde müziğin kullanımına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Batuk, "Din ve Müzik: Dinler Tarihi Bağlamında Din-Müzik İlişkisine Genel Bir Bakış Denemesi", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, 35, ss. 45-70.

Eski Türkler'de Şaman, müziği adeta dinî inancın aslî unsuru gibi kullanma gayretinde olmuştur. Tonguzlar “Şaman”, Altaylar “Kam”, Yakutlar “Oyun”, Kırgızlar “Bahşı”, Oğuzlar “Ozan”, Moğollar “Boge” veya “Bö”, Samoyedlerin “Tadıbey” olarak isimlendirdikleri Şamanlar, din adamlığı vasfının yanında sihirbaz, şair, rakkas, hekim ve müzişinas olarak da kabul edilmekteydi. Buna göre müziği sihir, ibâdet, eğlence, havayı açtırma, yağmur yağdırma, hastaları tedavi, kayıp eşyaları buldurma, cinleri, ruhları davet, av, doğa üstü olayları kontrol etme ve savaş gibi toplumu ilgilendiren çoğu meselelerde kullanmışlardır. Yukarıda da zikredildiği gibi dinî düsturların estetik ve sanatlı anlatımında müzikî mühim bir rol almıştır.

İslam dinî en özlü ifâdeyle “imân”, “İslâm” ve “ihsân” kavramları ekseninde şekillenmektedir. Buna göre imân boyutu niçin yapığımıza, İslâm boyutu genel çerçeveyi ifâde etmede, ihsân ise bu emirlerin nasıl yapılması gerektiğine işaret eder. Bu yönüyle İslâm sanatının temel dayanak noktası ve sanata bakışını Cibril hadisi belirlemektedir. Bu yazıda hadisin tamamı anlatılmayacaktır. Sadece konumuzu ilgilendiren bölüm ele alınacaktır. Cebrail (a.s.) insan suretinde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) huzuruna gelir “imân”, “İslâm” ve “ihsân”ın teker teker ne olduğunu sorar. Son kavram “ihsân”ı “Allah’ı görürmüşçesine ibâdet etmek.” şeklinde târif eder. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu veciz anlatımıyla bundan sonra yedi düvele Hakk’ı duyurmak için canla başla cihâd eden hayrül-halefnin tarihî süreçte bu büyük medeniyetin dallanıp budaklanan sanata bakışını mihenk taşı olarak aktarır. Yani yapığımız her işi en güzel ve ahsen surette yapmamızın temel kıstas olduğunu ifâde eder. Buna dâir pek çok âyet ve hadis zikredilebilir. Ancak “Allah yarattığı her şeyi güzel kılmıştır.” (Secde Sûresi, 32:7); “Muhakkak ki Allah güzeldir; güzeli, güzelliği sever.” (Hâkim, Müstedrek, 1/26; Müslim, İman, 147); “Kur’ân-ı seslerinizle güzelleştirin. Çünkü güzel ses Kur’ân’ın güzelliğine güzellik katar.” (el-Câmiu’s-Sagîr, 3726); “Şüphesiz ki bu Kur’ân hüznle nazil oldu. Onu okuduğunuz zaman ağlayınız. Eğer ağlayamazsanız ağlar gibi görününüz. Kur’ân’ı teganni ile okumayan bizden değildir.” (İbn-i Mace, 176) âyet ve hadis-i şerifleri bu çerçevede sanatkarlarca ihtimam gösterilen kaidelerdir. Zaten insan fitratı güzel ve güzelliğe meyillidir. Sanat ve estetiğin meşrû çerçevede benimsenerek tekâmülü, bu düsturlar ışığında tavsiye ve teşvik edilen bir hususiyettir. Bu açıdan bakıldığında müzikî, İslâm’a ait hakikatleri en güzel temsil eden sanatlardan birisi olmuştur. Bugün bile güzel bir Kur’ân tîlâveti, ezan veyâhut zikir vesilesiyle ihtidâ eden insanların olduğu bilinmektedir.

Dinî mûsikî formlarının oluşumu Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren ilk nüvelerini göstermeye başlamıştır. Efendimiz özellikle Kur'an ve ezanın güzel okunmasına ayrı bir ihtimam göstermiştir. Bu husûsta ezan okumak üzere Bilâl-i Habeşî, Ebû Mahzûre, Sa'd b. Âz gibi sesleri güzel ve dokunaklı sahabeleri müezzin olarak tayin etmiştir. İlk dinî mûsikî formu olarak kabul edilen Kur'an tilâvetine ilâveten diğer formlar Emevî, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde gelişerek günümüze kadar tekâmülünü sürdürmüştür. Ancak her dönemin kendine has sanat ve estetik algısının oluşu mükemmeli arayışın bir sınırı olmadığını göstermektedir. Anadolu coğrafyasında ve özellikle İstanbul'da gerek camiler gerekse tekkelerde mânevî duyguların ihtizazı ve sürûrunu ibâdet neşesiyle yerine getirme, zikri geçen sanat ve estetik kaygıların bu formlarda tezâhürünü sağlamaktadır. Bu çalışmanın konusu ve kapsamı 20. yüzyıl İstanbul'unda icrâ edilen cami mûsikîsi formlarından Kur'an tilâvetinin müzikal açıdan nasıl olması gerektiği ve hâfız icrâcıları hakkında olacaktır.

Dinî mûsikî formları iki ana çatı altında toplanmaktadır. Bunların ilki cami diğeri ise tekkelerdir. Camiler beş vakit namaz dışında önemli gün ve gecelerde veya belli bir sebebe isnaden bir araya gelmiş cemaatin toplandığı, cem olduğu mâbetlerdir. Arapça cem' kelimesinden türeyen cami, "toplayan, bir araya getiren" mânâsındadır. İlk zamanlarda sadece Cuma namazlarının kılındığı büyük mescitler olarak kullanılmaktaydı. Bu yönüyle camiler mescitlere nazaran daha büyük ibâdethanelerdir. İslâm kültüründe cami, sadece ibâdet edilen yer değil aynı zamanda siyasetin merkezi, halkın eğitim, öğretim, toplumsal ve kültürel meselelerinin ele alındığı önemli mekânlar olmuştur. Dinî mûsikî cihetinden bakıldığında ise ibâdet öncesi, ibâdet esnası veya sonrasında herhangi bir çalgı âleti kullanılmadan çoğunlukla irticali olarak sadece sesle yapılan icrâlar şeklinde ifâde edilebilir. Burada temel gâye ibâdetin tesirini ve heyecanını artırarak mânevî bir ziyafete vesile olmaktır. Sadettin Nüzhet Ergun cami mûsikîsini Kur'an mûsikîsine vâkıf mûsikîşinasların ibdâ ettikleri eserler olarak tavsif etmektedir.²

Cami mûsikîsinde icrâ edilen formların dili çoğunlukla Arapçadır. Buradaki mûsikînin kahir ekseriyeti tek kişi tarafından solo şeklinde yapılmaktadır. Ancak müezzinlerin toplu olarak yaptığı "cumhur müezzinliği" belirli bölümlerde icrâ edilmektedir. Cami mûsikîsinin temelini namaz teşkil eder. Hâlihazırda günde beş vakit namaz, birbirinin mütemmimi imam ve müezzinlerin, estetik ve sanatlı bir şekilde icrâ-

² Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, s. 141.

sına dayanmaktadır. Burada her ikisinin temel vasıfları hâiz olmasına ilâveten müzikal bakımdan da müşâbehet göstermeleri icap eder. Yani burada dikkat edilmesi gereken temel husus aynı makam ve tonda incicamın yakalanmasıdır. İcrâ esnasında zâhidane bir üslûbun hâkim olması gerekir. İbâdet şuuruyla dâima teyakkuz hâlinde olup, erkâna ve âdâba riâyet edilerek sükunet ve vakarla okunması icap eder.

Kısaca müezzinin ezanı ile başlayan bu âhenk, okunan ihlâs-ı şerif, kamet, imamın ilk tekbiriyle başlayan cemaatle namaz, kırâat, selam ve ardından müezzinin yaptığı tesbihat, dua ve son olarak mihrabiye-nin okunmasıyla hitama erer. İlaveten cami içinde temcid, münacat, salâ, tekbir, miraciye, Muhammediye, ilahi, tardiye, tekbir, mevlid gibi formlar da icrâ edilmektedir. Genel olarak cami ve tekke müsikîsi formlarını şu şekilde tasnif edebiliriz:

DINI MÜSİKİ FORMLARI			
CAMİ MÜSİKİSİ		CAMİ VE TEKKE MÜSİKİSİ	TEKKE MÜSİKİSİ
•Kur'an-ı Kerim	•Tardiye	• Na't	• İsmi Celâl
•Ezan	•Teravih Tertibi	• Kasıde	• Durak
•Kamet	•Temcid ve Münâcât	• Tevşih	• Mersiye
•Sala	•Tesbih	• İlahi	• Nefes
•Tekbir	•İstiğfar	• Şu'ul/Şuul	• Deyiş
•Salât-ı ümmiye	•Mevlid		• Mevlevî Ayini
•Telbiye	•Muhammediye		• Savi
•Cumhur Müezzinliği	•Tarif		• Salât-ı Kemâliye
•Mahfel Sürmesi	•Feraciye		• Nevbe/Nevbet
•Cuma Hutbesi	•Miraciye		• Gülbank/Gülbang
	•Regaikiye		

Cami müsikîsinin en önemli formlarından Kur'an-ı Kerim tilâveti, İlâhî düsturların sanatlı ve estetik bir şekilde okunmasını iktizâ eder. Gerek lafız gerekse mânâ bakımından kendisine benzer bir âyetin bile getirilemeyeceğini ifâde eden Kur'an-ı Kerim³, mânâyâ ilâveten bir dil, bir belâgat harikasıdır. Dönemin Hristiyan, Yahudi ulemâsı dâhil olmak üzere topyekün Kur'an'ın dili ve mânâsında bir kusur bulma yarışına giren müşrikler, muarazaya acziyetle karşılık vermişlerdir. İbn Kesir tefsirinde kendi döneminin en önde gelen edip ve söz üstadı Velid b. Mu-

³ Cenâb-ı Allah (c.c.) dilin ve belâgatın en yüksek seviyede icra edildiği, büyük kitleleri peşinden sürükleyen şâir ve söz üstadlarının bulunduğu bir dönemde, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde inanmayanlara hitaben, göndermiş olduğu kitabın bir benzerini, bir sûresini hatta bir âyetini getirmelerini meydan okuyor. Bkz. (Bakara Suresi, 2:23), (Yûnus Suresi, 10: 38), (İsrâ Suresi, 17:88), (Hud Suresi, 11: 13) vd.

gîre'nin Kur'ân-ı, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) dinlediğinde "Allah'a ant olsun ki şiirin recezini, kasidesini, hatta cinlerin şiirini çok iyi biliriz. O bunlardan hiç birisine benzemiyor. Onda bir tatlılık ve çekicilik var. Onun üstü verimli, altı durdurucu" ifâdesini serdeder.⁴

Kur'ân-ı Kerim, vahiy meleği Cebrail (a.s.) vâsıtasıyla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) icaz ve heyan amacıyla parça parça indirilmiş İlahî bir kitaptır. Burada mâhiyeti itibarıyla nasıl indirildiği bilinmemektedir. Kur'ân okunmasıyla ibâdet edilen, tevâtür yoluyla nakledilen, Fâtiha Sûresi ile başlayıp Nas Sûresi ile biten İlahî bir kitaptır. Başta Müslümanlar olmak üzere tüm insanlığın rehberi, yol göstericisi olup, günün her lahzasında ihtiyaç duyulan en mühim menbaıdır. Bu vesileyle İslâm dininde Kur'ân-ı Kerim'in öğrenilip öğretilmesi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hassasiyetle durduğu bir konudur. Buna dâir şu hadis-i şerifi, nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hususunda çok açık ve nettir; "Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir."⁵ Kur'ân-ı Kerim'i en iyi anlayan ve açıklayan Hz. Peygamber (s.a.v.), Bera' b. Âzib'in de ifâde buyurduğu gibi onu aynı zamanda en güzel şekilde de okuyan kişidir. (Buharî, Tevhîd, 52). Dolayısıyla kâmil mânâda Kur'ân'ın zâhirî ve batinî tüm yönlerine hâkim Hz. Peygamber'in (s.a.v.), onun güzel okunması yönündeki şiddetli tavsiye ve teşviki özellikle dikkat edilmesi ve uyulması gereken bir emirdir. Bundan ötürü Sahabe-i Kirâm'dan meleklerin bile kendisini dinleyemeye geldiği rivâyet edilen Useyd bin Hudayr, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmetimin en güzel okuyanı olarak tavsif ettiği Übey bin Kâ'b, Kur'ân-ı müşriklere karşı yüksek sesle okuyan ilk kişi Abdullah bin Mes'ûd, Salim Mevla Ebu Huzeyfe, Ukbe bin Âmir el-Cuhenî, Hz. Ömer'in "Bize Rabbimizi hatırlat." diye iltifat ettiği güzel sesli Ebu Musa el-Eş'arî, Muaz b. Cebel gibi sahabiler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu teşvike ihtimam göstermişlerdir.⁶ Hz. Resûl ise sahabinin bu okuyuşundan ötürü "Ümmetimde böylelerini bulduran Allah'a hamdolsun."⁷ Sözüyle memnuniyetini izhâr etmiştir. Bu

⁴ Aktarılan rivâyet ve benzerleri için bk. Ebû Ca'fer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberî, *Câmi'u'l-bevân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Riyad: Daru 'Âlemi'l-Kütüb, 2003), 23/429-432; Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmâil b. Ömer b. Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed ve diğerleri (Kahire: Müessesetü Kurtuba, Mektebetü'l-Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 2000), 14/181-182. Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*. (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947) C. I, s. 200. İbn-i Kesir, *Kur'ân'ın Edebi İcazi*, s. 107.

⁵ Buharî, Muhammed b. İsmâil Ebû Abdillâh (ö. 869/256), "Fedâilü'l-Kur'an", *el-Câmiu's-Sahih*. (Thk. Mustafa Dib el-Buğa), Daru İbn Kesir, Beyrut, 1087, s. 21.

⁶ Mekki b. Ebi Tâlib, *el-İbâne 'an me'âni'l-kurâni*, Tah. Abdulfettah İsmail Şelebî, Dâru Nehdat-ı Mısır li't-tab'i ve'n-neşr, [ts]. ss. 92-100.

⁷ İbn Mace, *İkametü's-Salah*, 176.

dönemden itibaren, Emevî, Abbasî, Selçuklu ve Osmanlı gibi İslâm'a sancaktarlık yapan devletler her dönemde Kur'an'ın okunmasına ayrı bir önem atfetmiş ve çok önemli kariler yetişmiştir.

Bütün bunlardan önce Kur'an tilâveti ve kırâatında musikî meselesine geçmeden önce bilinmesi gereken belli başlı ıstılahlar vardır. Bunlardan bazıları kırâat, tilâvet, kurra, mukri, tarîk, aşere, takrîb ve vech'tir. Kırâat ve tilâvet her ikisi eş anlamlı olup, okuma anlamındadır.⁸ Ancak aralarında zımnen şöyle bir fark olduğu ifade edilmektedir. Kırâat herhangi bir okuyuşu temsil ederken, tilâvet ise mânâsını düşünerek anlayarak okuma şeklinde izah edilmektedir. Kurra kelimesi karî kelimesinin çoğulu olup okuyanlar mânâsındadır. İstilahî olarak "Yedi ya da on kırâatin kendilerine nispet edildiği İmamlar'a denir." Binâenaleyh Kur'an'ın tamamını ezberleyip ondaki kırâatlere vâkîf olan kimseler için de kurra ibaresi kullanılmaktadır.⁹ Mukrî, kırâat vecihlerini edâ yoluyla öğrenip ve bunu müşâfehe yoluyla tedris eden kişi için kullanılır. Bir de kırâatte en çok kullanılan kavramlardan birisi *Tarîk* mefhumudur. Bu terim râvîlerden sonrakilerin kırâat bakımından aralarındaki ihtilâfa denir. Bu çalışmada beldeler bakımından *İstanbul Tarihi*¹⁰ ve *Mısır Tarihi* ibareleri kullanılmaktadır. On kırâat imamına nispet edilen kırâatleri ve bunlarda yer alan konuları muhtevî ilim dalı için *aşere*, kırâate dâir imamların râvî ve râvîlerin tarîklerini iki ile sınırlandırarak uygulanan usuller için *takrîb*, rivâyet ve tarîk dışındaki ihtiyârî okuyuş farklılığı için ise *vecih* terimi kullanılmaktadır.¹¹ Bunlara ilâveten bir de Kur'an'ın okuyuş hızına dâir kullanılan *tahkik*, *tedvir* ve *hadr* ıstılahları vardır. Bunlar Kur'an'ın genel okuyuşunda takip edilmesi gerek hızları ifade etmede kullanılır. Tahkik okuyuş bakımından en yavaşı olup medler, şeddeler, gunne gibi hususiyetlerin âzamî olarak yapıldığı, her harfin ve harekelerin hakkını vererek yapılan okuyuş şeklidir. Bu okuyuşun biraz daha hızlısına *tedvir*; yine anlamı bozmayacak şekilde tecvit kural ve kaideleriyle harflerin mahreç ve sıfatlarının net bir şekilde gösterildiği tedvirden biraz daha hızlı okumaya ise *hadr* denir. Bu okuyuşların sü-

⁸ Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2018. ss. 102, 165.

⁹ İsmail, Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1995. s. 241; Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995, s. 162.

¹⁰ *Teysir Tarîki*'nin diğer adı olup Mısır'ın önemli Kırâat âlimlerinde *Şeyh Ahmed el-Müseyyri el-Misri*'nin İstanbul'a gelip Eyüp Sultan Camii'nde imam olarak tedrise devam etmiştir. Okutmuş olduğu kitap ve sistemden ötürü *İstanbul Tarihi* adıyla tanınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Atilla, Akdemir. "Kıraat Eğitiminde Tarîkler", *M. Rüştü Aşıkhatlu Anısına II Kur'an ve Kıraat Sempozyumu: 25 Mayıs 2003*. ed. Muhammed Aydın, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2006, ss. 165-171.

¹¹ Abdulhamit Birışık, "Kıraat", *DİA*, Ankara, 2002, C. 25, ss. 426-433

resi hakkında Hâfız İlhan Tok şöyle bir öneride bulunmaktadır. Tahkik okuyuşu, ortalama bir Kur'an sayfasının 6 dakika, tedvir 2,5-3 dakika, hadr ise 1,5-2 dakikada okunması olarak ifade eder.¹²

Kur'an-ı Kerim'in farklı kıraatlerde okunmasına ilâveten, tarihsel süreçte her milletin tabiatı ve fıtratına münâsip kendilerine has melodi ve nağme zenginlikleriyle tilâvet edildiğini görmekteyiz. Üstat Ali Rıza Sağman, Kur'an'ın mânâ ve dil güzelliğinin yanında müsikî ile tezyînin önemli olduğuna dikkat çeker. Hatta "Müsikî olmaksızın bir Kur'an tilâveti olmaz hatta tasarlanamaz." şeklinde bir söz söyler.¹³ Ancak üstadın bu sözü yanlış anlaşılmalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husûsun, Şeyhülkurra Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin ifade buyduğu gibi Kur'an'ın hâkim, icrâ edilen müsikînin ise mahkûm olması meselesidir. Yani tilâvet esnasında mehâric-i hurûf (harflerin çıkış yeri), harflerin sıfatları (özellikleri), tecvid,¹⁴ vakıf, ibtidâ,¹⁵ temsil¹⁶ ve mânâ bütünlüğüne dikkat edildikten sonra müsikî veya sanatlı okuyuş devreye girer. Bugün çoğunlukla Arap, Fars ve Türk müsikîsi makamlarıyla Kur'an-ı Kerim okuyan karîler, melodiye ön plana çıkarmak için tecvidi nağmeye fedâ etmemeye gayret ederler. İdeal olan ses güzelliğinin yanında makam bilgisi ve güzel tilâvetin gerekliliklerini taşıyan vasıfları hâiz olmasıdır. Yani ana kaidelere ilâveten, tilâvet eden kişilerin rafı savı¹⁷, hafd-ı savı¹⁸, mânâyı yansıtan makam ve nağme uygulamalarını iyi bilmesi ve yerinde kullanması gerekir. Genellikle tiz perdelerden okurken sesin detone,¹⁹ sürtone²⁰ olması, çatallanması, kısılması gibi problemler ortaya çıkabilmektedir. Burada okuyan kişinin sesinin li-

¹² Y. Akaslan, *Son Dönem Karadüzüzlü Merhum Kurralar Sempozyumu*, KTÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5(1), 291-298.

¹³ Ali Rıza Sağman, Sualli ve Cevaplı Sağman Tecvidi, İstanbul: Ahmet Said Matbaası, 1965, s. 18.

¹⁴ "د و ج" (c-v-d) kelimesinin tefil babından türemiştir. Bir şeyi güzelleştirmek, iyi ve güzel söylemek mânâsındadır. İstilâhî olarak harflerin hakkını vermek, mertebelerini tertip etmek, harf-i mahreç ve aslına döndürmektir. Bir başka tanıma göre her harfin hakkını ve müstehakkını vermek mânâsında kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.

¹⁵ Tecvid istilâhında vakıf, nefesle beraber sesi kesmektir. İbtida ise vakıf yaptıktan sonra veya kıraata devam etmek için tekrar başlamak mânâsındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.

¹⁶ Kur'an kıraatinde ses ile mânânın uyumu gözetilerek okunma şekli olarak ifade edilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Dagdeviren, "Kur'an Tilâvetinde Temsil", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 12, 2008 (35), s. 51.

¹⁷ Sesin yükseltilmesi.

¹⁸ Sesin alçaltılması.

¹⁹ Okunması gereken nota veya sesin dışına çıkarak okuma. Ses düşmesi.

²⁰ Okunması gereken nota veya sesin üstüne çıkarak okuma. Akordun dışına çıkarak birkaç koma yukarıdan okuma şekli.

miti, yüksekliği, genişliği, tınısı ve nefes kontrolünü iyi bilmesi gerekir. Aslında Kur'ân-ı Kerim okuyuşunda usulüne uygun bir şekilde icrâda uyulması gereken kaideler nettir.²¹ Dolayısıyla özellikle son dönemlerde çeşitli karîler tarafından terkîs, terci, ter'id, tatrîb gibi yapılan uygulamalar hoş karşılanmamaktadır. Bir de kitle önünde yapılan icrâlarda yukarıda zikredilen hususların dışında karînin jest, mimik ve yüz ifâdelerinde itidali elden bırakmaması gerekir. Yüksek bir perdeden okunduğu zaman harflerin net çıkarılması ve tecvit kurallarının uygulanması oldukça zor bir meseledir. Bu yönüyle ses limitinin son noktasına çıkmadan sesine hâkim olacağı bir yere kadar icrâsını gerçekleştirmelidir. İlhan Tok hocanın "Kur'ân adabına yakışmayan oturuş şekliyle, bağdaş kurarak, elleri ezan okur gibi veya dua eder gibi başın etrafında gezdirerek şova dönük bir okuyuş, bizim tavır ve tarzımıza, yakışmıyor kanaatindeyim."²² sözü cumhurun huzurunda icrâ esnasında dikkat edilmesi gereken davranışlara işaret etmektedir.

Kur'ân tilâveti her ülkede ana kaidelere dokunmadan kendi ses ve melodi dağarcığına göre okunur. Hatta bu okuyuş aynı ülkenin çeşitli bölgelerinde dahi farklılık arz edebilir. Bugün Türkiye'de Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Karadeniz ve diğer bölgelere baktığımızda Kur'ân-ı Kerim'in lafzı, harfleri ve tecvidi değiştirilmeden yöresel ağız ve tavrın hâkim olduğu okuyuşları görebilmekteyiz. Bu farklılık lafzın değişmeksizin ses ve nağmeler yoluyla oluştuğu okuyuş şeklidir. Ülkemizde çoğunlukla Kur'ân-ı Kerim tilâveti uşşak, rast, hicaz, hüseyinî, segâh, hüzzam, saba ve nihâvend, acemaşiran makamlarında icrâ edilmektedir. Bu makamları kullanarak icrâ edilen tilâvetlerde makamın seyir insicamına, nağmelerin iniş ve çıkış câzibesine, geçkilerin yerinde ve münâsîp bir şekilde yapılmasına, çok fazla melodi tekrarından kaçınılmasına, tirillerin çok fazla yapılmamasına, okuyuş hızının her safhada aynı olmasına, harflerin üzerinde gereğinden fazla durulmamasına, âdeta bir kompozisyon gibi içinde giriş, gelişme ve sonucun olmasına dikkat etmek gerekir.

İstanbul tavrı ve Üsküdar ağzı olarak bilinen bir icrâ şekli yaygın bir şekilde dinî mûsikî formlarında yapılmaktadır. Bu tarz okuyuşun letâfeti, tavır ve makam seyirleri ile murtabıt bir husûsiyettir. Bu tavra

²¹ Kur'ân'ı usulüne uygun okumanın önemi hakkında bilgi için bkz. Mustafa Kılıç, "İmamî-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2014), 71-74; Mustafa Kılıç, *Kur'ân Tilâvetinde Yaygın Hatalar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 15-17.

²² Çetin Tükenmez, *İlhan Tok'un Kur'an ve Mevlid Okuma Tavrının İncelenmesi*, AYBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 58

sahip fem-i muhsinler²³ asıl olarak kabul edilen harfler ve tecvid uygulamalarına ilâveten müsikimizde çoğunlukla *Cebrailî Metod* olarak kabul edilen meşk sistemi ile tedrisattan geçmiş kişilerden müteşekkildir. Mahiyeti itibarıyla başlangıçta taklit ve tekrara dayalı bu yöntem aynı zamanda mânânın da intikalinde önemli bir rol üstlenmektedir. Öğrenilip iyice pekiştikten sonra icrâya müsaade edilmektedir. Mehmet Ali Sarı, İstanbul Tilâvet tavrı hakkında şöyle bir târif yapar: “Kendi coğrafyamızda yetisen ses ve tilâvet ustalarının ince zevklerinin süzgecinden geçerek asalet kazanmış makam ve nağme zenginliğimizle, ilâhî vahiyleri usûlünce okumadır.”²⁴ Hâfız Kani Karacaya göre İstanbul tavrında kelimelerin yayılmadan ve abartmadan okunması iktizâ eder. Son dönemin yaşayan önemli hoca ve hâfızlarından İlhan Tok, coğrafyamızda özellikle kendi kültürümüze ait okuyuşun kaybolmaması adına mühim gayretler sarf etmiştir. Bu yönüyle kendi tâbiriyle fem-i İstanbul tavrında okunmasını takip etmiştir. Fem-i İstanbul'u “*Harfleri vasat, İstanbul lisanı ve nezaketi ile yutmadan hırpalamadan telaffuz ederek, Kur'an dilinin sadeliğini, cümlelerdeki ahenk ve zarâfetini tilâvette sergilemektir.*” şeklinde târif eder.²⁵ Burada İstanbul tavrının yansıtılmasında özellikle eccâd yadigarı müsikimizin makâmât ve üslûbunun Kur'an ile ziynetlendirilmesi meselesi önemlidir.

Buna göre 20. yüzyıl Kur'an tilâvetinde iştihar bulmuş kişilere baktığımızda Hâfız Aziz Efendi (ö. 1929) küçük yaşlarda hıfzını tamamladıktan sonra dönemin en kudretli müsikîşinası Zekai Dede'nin (ö. 1897) rahle-i tedrisinde pek çok eseri meşk etmiştir. Hâfız Ahmet Nazif Efendi (ö. 1931) makamları çok iyi bilmesi ve üstün geçki teknikleri ile Kur'an okuyuşundan dolayı döneminin en güzel okuyucuları arasında gösterilmiştir. Şeyh Hâfız Edhem Efendi (ö. 1934), Şeyhülislâm Hacı Kara Efendi'nin himayesinde yetişmiş önemli bir hocadır. Fatih Camii'nde dersler almış ve hıfzını burada tamamlamıştır. Müsikî eğitimini ise Mızika-i Hümayun'a girerek geliştirmiştir. İlmiyle âmil, hem öğrenen hem de öğreten olmuştur. Hem müsikî hem de kırâat ilmine dâir muhtelif halkalarda dersler vermiştir. *Bergüzâr-ı Edhem* adlı eseriyle yaklaşık 170 besteli eserini neşretmiştir. Aynı zamanda dâvan sahibi olan bu zât *İlhâmî* mahlasıyla şiirlerini kaleme almıştır. 1916 yılında Kefevî Kadiri tekkesinin şeyhliğini yapmıştır. Talebeleri arasında dönemin önemli

²³ Kur'an tilâvetinde fem-i muhsinin yeri hakkında detaylı bilgi için bkz. Kılıç, “İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'an Eğitimi Üzerine Bir Araştırma”, 77-80; Mustafa Kılıç, “Fem-i Muhsin: İmam Hatiplerde Kur'an Eğitimi Dâir Bir Değerlendirme”, *Din ve Hayat* 31 (2017), 85.

²⁴ Sarı, *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, s. 41.

²⁵ Tükenmez, *İlhan Tok'un Kur'an ve Mevlid Okuma Tavrının İncelenmesi*, s. 51.

mûsikîşinas, mevlidhan ve hâfızları bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı Hâfız Arap Cemal, Hâfız Süleyman Erguner, Hâfız Kemal, Hâfız Sami gibi isimler zikredilebilir. Hâfız Cemal Efendi [Aksaraylı] (ö. 1946) Süleymaniye Camii müezzinleri ile karşılıklı okuduğu ezanlarla kendisine “Bilâl-i Sâni” lakabı verilmiş bir hâfızdır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Başmüezzini olan Hâfız Cemal, ezan okuduğunda yolda yürüyenlerin, at arabalarının, tramvayların durduğu rivâyet edilir. Hatta insanlar ev ve iş yerlerinden dışarı çıkarak onun okuduğu ezan bitene kadar başka bir işle meşgul olmazdı. Ali Rıza Sağman onun hakkında Hâfız Sami'nin Mevlid'deki şöhreti ne ise Hâfız Cemal'in ezanı da o idi diyerek onun kudretini izhâr etmiştir.

Hâfız Ahmed Avni Konuk (ö. 1938):

1869 yılında İstanbul'da doğdu. Henüz küçük yaşta önce babasını birkaç ay sonra da annesini kaybetti. İbtidâî mektebinin ardından Galata Rüşdiyesi, Darüşşafaka ve ardından Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne bölümünden birincilikle mezun oldu. Ahmed Avni, Darüşşafaka'dan mezun olduktan sonra bir yandan cami derslerine devam etti ve bu zaman zarfında hızını ikmâl etti. Galata Postahanesi'ne memur olarak atandıktan sonra zamanla kalem müdürü, genel müdür muavini ve genel müdürlük hukuk müşavirliği gibi vazifeleri ifâ etti. Tasavvufî meşrep olarak Mevlevî tarikatına intisap etti. Kendi döneminin önemli münevverlerinden olup Arapça, Farsça ve Fransızcaya iyi derecede hâkimdi. Mûsikî sahasında rahle-i tedrisinden geçtiği hocaları Zekai Dede, Hacı Kirâmî Efendi'dir. Nazarî hususta ise Bahariye Mevlevîhânesi Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede ve Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Mehmed Celaleddin Dede'den istifâde etmiştir. Rauf Yekta Bey ve Hâfız Ahmed Irsoy meşk arkadaşlarıdır. Dönemin önemli hocalarından istifâde eden Ahmed Avni öğrendiklerini de başkalarına öğretmeyi kendisine düstur edinmiştir. Bu vesileyle kendisinden istifâde eden talebeleri Neyzen Emin Dede, Halil Can, Kemal Batanay, Dr. Cemil Özbal, Sadeddin Heper, Dr. Emin Kılıç Kale'dir. Döneminin İtri'si olarak adlandırılan Ahmed Avni Konuk, nota bilmemesine rağmen dilkeşide ve bend-i hisar makamlarını terkip etmiştir. Otuzdan fazla şerh, tercüme ve telif türünden eser bırakmıştır. Yaklaşık 40 bestesi vardır. İçinde 119 makamın gösterildiği *Fihrist-i Makâmât* adlı kâr-ı nâtığı ve Rûy-i Irak Mevlevî âyini en çok bilinen eserleridir. İlaveten *Hânende* mecmuasında Türk mûsikîsine ait 2706 eserin güftesini kaleme alarak medeniyetimize ait önemli eserlerin korunmasına hatırı sayılır bir katkı sağlamıştır.

Hâfız Kemal Gürses (ö. 1939):

1882 yılında İstanbul Şehremini'de dünyaya geldi. Sesinin tizliği ve gürlüğü ile şöhret kazanan Hâfız Kemal, İstanbul dinî mûsikî mahfil-lerinde ezan ve mevlid başta olmak üzere hemen her formun üstadı olarak kabul edilen kâmil bir icrâcıdır. Nusretiye Camii, Ayasofya, Sultanahmed Camii ve Süleymaniye Camii'nde görev yapmıştır. Columbia ve Odeon gibi dönemin tanınmış plak şirketlerinde icrâ ettiği gazeller, şarkılar bugün dahi aynı tazelikle dinlenmektedir. Yurt içi ve yurt dışında ülkemizi temsil etmiş önemli bir sanatkarımızdır. Hâfız Sadettin Kaynak ile radyo programları yapmıştır. Dönemin önemli hocaları ve mûsikişinaslarından Hasan Rıza Efendi, Kasımpaşalı Cemal Efendi, Muallim Kazım Uz, Bestenigar Ziya Bey ve Hacı Kirâmî Efendi'den istifade etti. Mevlid icrâsını Said Paşa İmamı Hâfız Rıza'nın tavrıyla okurdu. Yetiştirdiği öğrencileri Hâfız Hüseyin Tolon ve Sadi Hoşses'tir.

Hâfız Sami (Ünokur) (ö. 1943):

20. yüzyılın ilk yarısında dinî ve din dışı mûsikî icrâlarıyla tanınmış en ünlü hanendelerden birisidir. 1874 yılında Filibe'de dünyaya gelen Hâfız Sami, memleketinin Ruslar tarafından istilâ edilmesi sonucu İstanbul'a göç etmiştir. Küçük yaşta sesinin güzelliği sebebiyle Reîsülkurra Hacı Hasan Efendi'nin riyâsetinde hâfızlığını 2 yılda tamamlar. Ardından tashih-i hurûf, talim, kırâat derslerine ilâveten medrese derslerini Hacı Kadri Efendi, Hacı Abduş Efendi ve Rahmi Efendi gibi hocalardan alır. Sesinin halâveti ve edâsının letâfeti hasebiyle kendisine Hünkâr İmamlığı teklif edilmişse de kendisi kabul etmemiştir. Halıcıoğlu'nda Topçu Mektebi ve Galata Camii'nde imamlık vazifesinde bulunur. İlmen istifade ettiği üstadları Müştakzâde Hacı Edhem Efendi, Bolahenk Nuri Bey, Hacı Kirâmî Efendi, Hâfız Hüsnü Efendi, Bestenigar Ziya Bey, Hâfız Cemal Efendi'dir. 19. yüzyılın en büyük bestekâr ve hocalarından Zekai Dede'nin ona dâir "Oğlum, sana Hûdâ meşketmiş, benim meşkedecek bir şeyim yok!" diyerek bir ifâde serdetmesi aslında mûsikî sahasındaki azametini göstermeye kâfidir. Oldukça gür ve güzel bir sese sahip olan Hâfız Sami, Kur'an tilâveti, kasîde, gazel ve mevlid okuyuşuyla zamanın en şöhretli kişileri arasında haklı yerini almıştır. Esad Efendi Tekkesi'nde okumuş olduğu Mülk sûresi esnasında oradaki hâzirûn ve dervişler kendilerinden geçerek cezbeye girmişlerdir. 10 kûsür yıl Fatih Camii'nde Hünkâr mahfilinin altında öğleden sonra mukabele okumuştur. Sesin ve mânânın tesiriyle insanların kendilerini yere attığı ve bağırmaya başlamaları onun tilâvetteki maharetinin izhârı olarak kabul edilebilir.

Kendisinden önceki herkesi taklit etmekten uzak duran, kıvrak hançereli, her harfin ve kelimenin hakkını vererek okuyan, tecvid kaidelerine son derece dikkat eden, gereksiz nağme ve teganniden kaçınan ve en önemlisi İlâhî huzurdaymış gibi okuyan kudretli bir hâfızdır. Temsili okumanın öncüleri arasında gösterilen Hâfız Sami, geçki tekniğinde de oldukça maharetli bir sanatkârdır.

Zekaizâde Hâfız Ahmed Irsoy (ö. 1943):

19. yüzyıl Türk Müsiki'sinin en kudretli bestekârı ve hocalarından Zekai Dede'nin (ö. 1897) oğludur. 1869 senesinde İstanbul Eyüp'te dünyaya geldi. Hıfzına Hâfız Osman Efendi'nin yanında başladı. Müsiki ve hatta dâir ilk eğitimini babasından alır. Reîsülkurrâ Hoca Süleyman Efendi'nin tedrisinde kırâat, aşere ve takrib okudu. Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'den ney ve Farsça, Emin Yazıcı'dan hamparsum notasını, Rauf Yekta'dan Batı notası derslerini aldı. Ayrıca babasının kudümzenbaşı olması hasebiyle Mevlevî âyinin icrâsı ve usûlleri hakkında iyi bir eğitim aldı. Babasının vefatından sonra Mevlevîhâne'de kudümzenbaşı olarak görev aldı. Yenikapı Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı Ahmed Hüsameddin'den nat-ı Mevlânâ ve Mi'râciyyeyi öğrendi. Darüşşafaka, Ebussuûd Efendi İbtidâî Mektebi, Çemberlitaş Esmahan Kaya Sultan Mektebi, Eimme ve Hutabâ Mektebi, Hoca İshak Efendi, Kasımpaşa Numune, Üsküdar III. Mustafa İbtidâî mekteplerinde hocalık yaptı. Hasip Efendi Camii'nde imam hatiplik görevinde bulundu. Darülelhan'ın "usûlât-ı müsikiyye" ve "ilahiyat" derslerini verdi. Darülelhan'ın kapatılmasıyla Tarihî Türk Müsiki'si Eserlerini Tasnif ve Tesbit Heyeti üyeliği yaptı. Sesinin ve tavrının güzelliğinden ötürü Sultan Vahdeddin'nin başmevlidhanı olarak görev yapmıştır. Kur'ân'a hizmeti ve yetiştirdiği talebelerden dolayı 1941'de "Reîsülkurrâ"lık unvanını almıştır. İbnü'l-Cezerî'ye ait 1019 beyitten müteşekkil *Tayyibetü'n-Neşr fi Kırâati'l-Aşr* adlı eserini ezberledi. Kur'ân-ı Kerim ezberi çok kuvvetli olması hasebiyle on iki yıl hatimle teravîh kıldırıldı. Kendisinden istifâde eden talebeleri arasında Mehmet Münir Kökten, Sadettin Heper, Münir Nurettin Selçuk, Emin Yazıcı, Şevki Uludağ, Fahri Kopez, Şerif Muhiddin Targan, Zeki Arif Ataergin, Hâfız Kemal Batanay, Dürrü Turan, Safiye Ayla, Emin Kılıç, Sadeddin Kaynak gösterilebilir. Başta dinî müsiki formlarından Mevlevî âyini, ilahi, tevşih, şuşul olmak üzere dinî ve din dışı 300 kusun eser bestelemiştir. Gerek icrâsı, gerek bestekârlığı gerekse hocalığı bakımından devrinin en mühim sanatkârları arasında gösterilmektedir. Hâfız Ahmed'in 50 civarında eseri günümüze ulaşmıştır.

Hâfız Burhan (Sesılmaz) (ö. 1943):

1897 senesi İstanbul Aksaray doğumludur. Küçük yaşta henüz hâfızlığını ikmal etmeden mukabele, mevlid, mersiye okumaya başlamıştır. Hıfzını çok geç tamamlamıştır. Dönemin önemli müsikîşinaslarından İsmail Hakkı Bey, Lemi Altı ve Baki Arca gibi ustadların himayesinde müsikînin inceliklerini öğrenmiştir. Kıvrak bir hançere, çok güzel bir tını ve gür bir sese sahip olması, Hâfız Burhan'ı kısa zamanda şehrin en çok dinlenen ve sevilen sesi konumuna getirmiştir. Dönemin plak şirketleri, Hâfız Burhan'ın peşinden koşmuştur. Kendisi bu vesileyle dinî ve din dışı hemen her formda eser plaklara okumuştur. Özellikle Abdülhak Hamid'in eşinin vefatı sebebiyle yazdığı "Makber" şiirini gazel formunda okuyarak asıl şöhretini kazanmıştır.

Hâfız Ömer Aköz (ö. 1952):

1889 tarihli Kastamonu doğumlu olan hâfız Ömer Aköz, 20'li yaşlarda tahsil hayatını devam ettirmek maksadıyla İstanbul'a gelir. Hacı Hasan Sabri Efendi'den *Aşere*, *Tayyibe* ve *Takrib* okumuştur. Davudî, kalın ve pürüzsüz bir sese sahip olan Aköz Kur'an tilâvetiyle işin ehli hocalarının takdirini kazanmıştır. Aynı zamanda İslâmî ilimlere dâir pek çok dalda ihtisas sahibi olup, Dolmabahçe, Uskudar Selimiye ve Fatih camilerinde imam olarak görev yapmıştır.

Hâfız Esat Gerede (ö. 1958):

1917 yılında Gerede'de doğdu. Çocukluğundan itibaren medrese eğitimini babası Zaim Mehmet Oğlu Ali, Abdurrahman Efendi, Salih Efendi ve Muharrem Hoca'dan alır. Aynı zamanda ilkokul ile hıfzını da tamamlar. Hayatı oldukça renkli ve olaylı geçen Hâfız Esat Bolu, Diyarbakır, Ankara, Urfa, Mardin, Malatya, Eskişehir, Konya, İzmir ve İstanbul gibi çeşitli vilâyetlerde marangozluk, damızlık at yetiştiriciliği, tornacılık, müezzinlik ve imamlık vazifelerinde bulunur. İzmir'de Hisar Camii İmamı Hoca Rakım Elkutlu, Neyzen Cemil ve Muallim İsmail Efendi'den müsikî meşk etti. Bu gezdiği vilâyetlerde Arapça ve Kırâat ilmini okudu. En son İstanbul'a dönerek dönemin önemli hocalarından Hâfız Hasan Akkuş, Laleli Camii İmamı Hâfız Necati Efendi, Fatih Camii İmamı Hâfız Ömer Efendi'den Kur'an ve Kırâat dersleri aldı. İstanbul'un önde gelen sanatkârlarından Hâfız Sadettin Kaynak, Hâfız Ali Rıza Sağman, Neyzen Ulvi Erguner ve Hasan Tahsin Parsa'dan istifade etmiştir. İstanbul Belediye Konservatuarı'na giderek koro çalışmalarına katıldı. Sesinin güzelliği ve gürlüğüyle herkesi kendine hayran bırakan

Esat Gerede, yapı itibarıyla oldukça yüksek özgüvene sahip müteşebbis birisiydi. Ticaretle uğraşmayı çok severdi. Ancak bu sahada çok da muvaffak olamamıştır. İstanbul muhitinde günden güne şöhreti artan Gerede artık tüm meclislerin aranan hâfızı ve mevlidhanı olmaya başladı. Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki'nin de dikkatini çekerek artık hem radyoların hem de önemli gün ve gecelerin ihyasında selâtin camilerde baş okuyucu olarak yerini alıyordu. İstanbul'un en önemli karlıları ve hocaları Hâfız Hasan Akkuş, Hâfız Abdurrahman Gürses ile her Cuma sabahı radyoda Âşr-ı Şerifler okumuştur. Beraber olduğu önemli sanatkarlar Dr. Alaeddin Yavaşca, Sadi Hoşses, Niyazi Sayın, Kani Karaca, Zeki Altun, Aziz Bahriyeli, İbrahim Çanakkaleli, Mecit Sesigüzel, Cüneyt Orhon'dur. Hayaunun son dönemlerinde siyasete karışmış ve bu sebeple Fatih Müftülüğü tarafından görevden alınmıştır. Henüz çok genç denilebilecek bir yaşta iken böbreklerinin iflas etmesiyle 41 yaşında vefat etmiştir.

Hâfız Sadettin Kaynak (ö. 1961):

İstanbul Fatih doğumludur. Küçük yaşta hâfızlıkla beraber okula devam eder. 9 yaşında hâfız olur. Ancak I. Dünya Harbi sebebiyle yüksek öğrenimi yarıda kalır. İhtiyat zabiti olarak Diyarbakır, Mardin, Elazığ ve Harput'ta askerlik görevinde bulunur. 1920'de terhisinin ardından İstanbul'a döner ve ilahiyat eğitimini tamamlar ve imam olarak Sultan Selim Camii'nde göreve başlar. Ardından İstanbul'un muhtelif camilerinde imam-hatip olarak görev yapar. Mûsikîdeki hocaları Hâfız Melek Efendi, Şeyh Mehmed Cemaleddin Efendi, Neyzen Emin Yazıcı, Muallim Kazım Bey'dir. Dinî ve lâ-dinî mûsikî formlarından Kur'ân tilâveti, kasîde, mevlid, gazel, şarkı gibi pek çok formu icrâ edecek kadar kudretli bir sanatkârdır. Ancak onun en ayırmıcı özelliği bestekârlık olup özellikle film müzikleri sahasında iştihar bulmuştur. Takribi 1000'i aşkın bestesi olup günümüze 668 tanesi ulaşmıştır. Sadettin Kaynak, bulunduğu dönemde Türkçe Kur'ân ve Ezan okumuştur. Bu kayıtlardan bazıları günümüze kadar gelmiştir. Kur'ân okuyuşu bakımından Hâfız Ali Rıza Sağman'a göre birinci sırada gelen karlılardandır. Tatlı ve yumuşak bir o kadar da zengin ses ve gırtlığı olup âdeta Kur'ân için yaratıldığını ifâde eder.

Hâfız Mecit Sesigür (ö. 1962):

1903 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Çocuk yaşta hıfzını tamamladı. Devrinin en usta mevlidhâni ve Kur'ân okuyucusu olarak bilinir. Güzel okuyuşu sebebiyle gazetelere ilan verilecek kadar sevilen bir hâ-

fızdı. Ali Rıza Sağman onun hakkında “Bugün mevlid okumada en önemli kişilerdendir ve falsosuz, tok bir sese sahip, ancak tiz seslerde fazla dolaşma cihetine gitmemiştir.” der. Başta Hâfız Kemal Bey olmak üzere Eyyübî Ali Rıza Bey’den istifâde etti. Rahle-i tedarisinden geçen talebeleri arasında en bilineni Bekir Sıtkı Sezgin’dir.

Hâfız Ali Rıza Sağman (ö. 1964):

1889 yılında Ünye’de dünyaya geldi. 10 yaşındayken hâfızlığını Giresun’da tamamladı. Ardından henüz 15 yaşında iken İstanbul’a geldi. İskilipli Mehmet Âtuf Efendi’den Arapça, yaz tatillerinde gittiği Giresun’da Hâfız Ali Efendi’den *tecvid*, *aşere* ve *takrib* okumuştur. İttihatçılara muhalefeti dolayısıyla zor günler yaşamış ve bir müddet sürgüne gönderilmiştir. Görev olarak, Çarşamba Sultan Selim Camii müezzinliği, Bâb-ı Fetvâ Hey’et-i Teftişiyye Kalemî Başkatıplığı, Darüşşafaka, Hayriye Mektebi, İstanbul Imam Hatip Okulu gibi çeşitli ortaokul ve liselerde hocalık yapmıştır. Kendi döneminde hâfızlığı, hânendeliği, bestekârlığı, güftekârlığı ve mevlidhanlığıyla ön plana çıkmış bir şahsiyettir. Hâfız Cemal, Muallim İsmail Hakkı Bey, Udi Ekrem Bey, Udi Yusuf Efendi’den şarkı, bestecilik ve usûl dersleri almıştır. Orfeon, Odeon, Columbia ve Parlafon gibi plak şirketlerine, başta Kur’ân-ı Kerim’den bazı sûre ve aşırı olmak üzere ezan, salâ, ilahi, kasîde, mevlid, şarkı ve türkü okumuştur. Mustafa Kemal’in dinî inkılâplarının uygulanmasında ona destek olmuş ve Arapça ezan metnini Türkçeye çevirerek yaklaşık 18 yıl bu şekilde okunmasına vesile olan kişilerden birisidir. Kendisi daha sonraları çeşitli yazılarında bu husûstaki nedâmetini izhâr ederek bunun doğru olmadığını ifade etmiştir. Oldukça velût bir zât olan Ali Rıza Sağman, *İbretnü mâ-İtikadsızlık Menşei*, *Meşhur Hâfız Sami Merhum, İstanbul’u Ne Şekilde Aldık?*, *Din Adamları Nasıl Yetiştirilmeli?*, *Hazret-i Kur’ân Radyoda Okunabilir mi?*, *İstanbul Hendekleri*, *Mevlid Nasıl Okunur ve Mevlidhanlar*, *Sağman Tecvidi/Kur’ân Nasıl Okunur?*, *Rûz-i Ceza: Âhiret Var mı? Nasıl? İstanbul’un Fethi Hakkında Enteresan Bir Fetvâ* gibi pek çok eseri vardır. Ayrıca bir o kadar da basılmamış eseri mevcuttur.

Hâfız Mehmet Nureddin Yavuzer (ö. 1966):

1884 Adapazarı doğumludur. İlköğrenimiyle beraber hıfzını ikmal etti. Daha sonra Malkaralı Hâfız Mehmet Emin Efendi’nin talebeliğini yapmıştır. Fatih Ayakkürşun Medresesi’nden mezun olan Yavuzer’in o dönemdeki arkadaşları yüzyıla önemli izler bırakacak âlimlerden Ömer Nasuhi Bilmen, Ahmet Hamdi Akseki, Hasan Basri Çantay, Silistreli

Süleyman Efendi, Bekir Haki Yener, Ali Yekta Efendi ve meşhur müzikşinas Hâfız Sadettin Kaynak idi. Gür, tatlı ve tiz bir sese sahip olan Nureddin Yavuzer Bahriye Kışlası, Eminönü Yeni Camii ve Eyüp Sultan Camii'nde imam olarak görev yapmıştır.

Hâfız Rahmi Şenses (ö. 1972):

1906 yılında Gebze'de doğdu. Burada ilkokul ve rüşdiyeyi okurken hâfızlığını yaptı. Fatih Camii Başımamı Hâfız Ömer Aköz'den Mısır tarihi ile *aşere* okudu. Üsküdarlı Ali Efendi'nin Yüksek İslam Enstitüsü'nde teşriki mesaide bulundu. Kendi döneminin en iyi Kur'an okuyucularından birisidir. Yakacık, Hereke, Tavşancıl, Tabaklar, Arap ve Beyoğlu Hüseyin Ağa gibi muhtelif camilerde imamlık vazifesinde bulunmuştur. İmamlık göreviyle beraber aynı zamanda Yüksek İslam Enstitüsü'nde Kur'an-ı Kerim hocası olarak çalıştı. İslâmî ilimlere vakıf, makamlara hâkim, tiz ve gür sesli bir hâfızdı. Rivâyet edilir ki; *Körfezin iki yakasında çektiği ya meded* duyulurmuş.²⁶ Rahle-i tedrisinden geçen talebeleri, başta Mehmet Ali Sarı olmak üzere Emin Işık, Tayyar Alukulaç, Ali Şendil, Mustafa Öz gösterilebilir. Enderun teravihini kıldırma maharetli bir üstat olan Hâfız Rahmi, Kur'an tîlâveti, Mevlid-i Şerif icrâsı bakımından da döneminin önemli kişileri arasında gösterilmektedir. Hafız Hasan Akkuş, Hâfız İbrahim Çanakkaleli, Mecid Sesigür, Kemal Tezergil, Aziz Bahriyeli, Esad Gerede, Fevzi Mısır gibi ustadlarla beraber önemli gün ve gecelerin aranılan hocasıdır.

Hâfız Hüseyin Sebilci (ö. 1975):

Uşşâkî Dergâhı Şeyhi Saadettin Efendi'nin torunu olan Hüseyin Sebilci, İstanbul Fatih'te 1894 yılında dünyaya geldi. Osmanlı bakiyesi ve Cumhuriyet Dönemi sanatkarlarından olan Sebilci, meşk usûlüyle yetişmiş bir müzikşinastır. Müsikîye dâir ilk istifâde ettiği kişi annesidir. Ardından Bahariye Mevlevihânesi kudümzenbaşısı Şevki Bey, Hüsamettin Dergâhı postnişini amcası İzzettin Efendi, Zakirbaşı Şeyh Cemal Efendi, Selanikli Ahmet Bey ve Udî Abdi Bey'den istifâde etmiştir. Küçük yaşta cami ve tekke müsikîsinin icrâ edildiği bir muhitte büyümüştür. Oldukça yanık ve içli bir sese sahip olan Hüseyin Sebilci aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.v.) soyundan gelmektedir. Ehl-i Beyt sevdası ve Hz. Peygamber (s.a.v.) aşkını bütün yaşayışı, okuyuşu ve bestelerinde açıkça hissedilmektedir. Devrinin önemli hânendesi, gazel-

²⁶ Kamil Büyüker, "Mevlidhanlık Geleneğini Kayıt Düşmek ve H. Rahmi Şenses", *Geçmişten Günümüze Uluslararası Dinî Musıkî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Amasya, 2017, s. 554.

hanı, mersiye hanı ve bestekârı olarak kabul görmüştür. Kur'an tilâveti hususunda hocaları Bahariye Mevlevîhânesi kudümzenbaşı Şevki Bey, Hüsameddin Dergâhı Postnişini amcası İzzet Efendi, Zakirbaşı Şeyh Cemal Efendi'dir. Hâfızlığı, Kur'an tilâveti, mevlidhanlığı, bestekârlığı gibi vasıflarının önüne geçen ve onu diğerlerinden mümeyyiz kılan özelliği mersiye hanlığıdır. Hâfız Hüseyin Sebilci kendi döneminin en büyük mersiye hanıdır denilebilir. Bu kıymetli ve zengin mirası talebesi Hâfız Celal Yılmaz günümüzde devam ettirmektedir. Kendine has tavrı ve okuyuşu olan Hüseyin Sebilci'nin günümüze 43 tane eseri ulaşmıştır. Yukarıda zikredilen vasıfları Kur'an okuyuculuğunun önüne geçmiştir.

Hâfız Ali Üsküdarlı (ö. 1976):

Üsküdar Tavaşi Hasanâğa mahallesinde 1885 yılında dünyaya geldi. Denilebilir ki 20. yüzyıl Kur'an tilâvetindeki en önemli temsilcilerden birisidir. Bugün literatüre Üsküdar tavrını kazandıran kişi olarak geçmektedir. Üsküdar'da ilk eğitimini alan Hâfız Ali, hâfızlığını ise Hâfız Şükrü Efendi'den yaptı. Tashih-i Hurûf derslerini Hâfız Nazif Efendi, Kırât-ı aşereyi Selimiye Camii İmamı Hâfız Hasan Fehmi ve Varnalizâde Hâfız Ahmed Hamdi'den almıştır. Takrîbi ise Serezli Hâfız Şükrü ve Ahmed Hamdi Efendi'de tamamladı. Küçük yaşta mûsikî ve edebiyatla, amcası Şair Talat Bey'in evinde yapılan meclislerde tanıştı. Mevlevî âyini, şarkı, ilahi, kâr gibi pek çok formda 600 kûsür eser besteleyen Üsküdarlı Hacı Faik Bey'in (ö. 1891) rahle-i tedrisinden kısa bir müddet istifâde etti. Resmî olarak tapu dâiresinde göreve başladı. Ardından 1908 yılından itibaren Yeralı Camii imamı olarak, 1959'dan itibaren de Yüksek İslam Enstitüsü'nde Kur'an-ı Kerim hocası olarak görev yaptı. Kuvvetli hâfızasına ilâveten muhakeme gücü oldukça iyi, nefesi uzun kadife bir sese sahip bir karî idi. Kur'an ile mûsikî nağmelerinin insicamını en güzel şekilde gerçekleştiren, yapılması güç makam geçkileri ve gırtlak nağmelerine sahip, doyulmaz bir edâ ve tavır ehli bir mûsikîşinastı. Bilinen en önemli talebesi Kani Karaca'dır.

Hâfız Hüseyin Tolan (ö. 1976):

1910 yılında Selanik Kereferye'de dünyaya geldi. Ailesi 1924 senesinde nüfus mübadelesi sonucu İstanbul'a geldi. İlk, orta ve liseyi bitirdikten sonra konservatuarı tamamladı. Bu sırada ortaokulun hemen akabinde Beyazıt Camii İmamı İsmail Efendi'nin gözetiminde hıfzını ikmal eyledi. Bir başka kaynakta ise 30 yaşından sonra hâfızlığını yaptığı rivâyet edilmektedir. Oldukça güzel ve halâvetli bir sese sahip olan Hü-

seyin Tolan, döneminin önemli Kur'ân okuyucusu, mevlidhanı ve aynı zamanda gazelhanı olarak şöhret kazanmıştır. Müsikîye dâir rahle-i tedrisinden geçtiği ve istifâde ettiği kişiler Sadettin Kaynak, Ali Rıza Şengel, Refik Fersan, Refik Talat Alpman, Fahire Fersan, Hâfız Kemal, Münir Nurettin Selçuk, Vildan Niyazi Ayomak, Selahattin Pınar ve Kemal Batanay'dır. Kendisinden istifâde eden talebelerinden bazıları Dursun Çakmak, Necdet Tanlak, İzzet Eskidemir ve Ahmet Muhtar Gölge'dir.

Hâfız Hasan Akkuş (ö. 1977):

20. yüzyıl devrinin tanınmış hâfız ve kırâat âlimlerindedir. 1895 yılında Ankara'da dünyaya geldi. Küçük yaşta Hâfız Hüsnu Efendi'nin gözetiminde hıfzını tamamladıktan sonra hem okula devam etti hem de Çemberlitaş Dizdariye Camii'nde müezzin olarak görev yaptı. I. Dünya Savaşı nedeniyle Yemen'e cepheye gönderildi. Burada İngilizlere esir düştü. Oldukça sıkıntılı ve çileli bir hayatın akabinde 1918'de esaretten kurtuldu. İstanbul'a avdetinde, görev yaptığı camiye tekrar başladı. Bu dönemden itibaren kendisini sadece Kur'ân eğitime adayın Hâfız Akkuş, kırâat-i seb'a ve aşereyi Reîsulkurra Hacı Hasan Efendi'den öğrendi. Nuruosmaniye Camii başımanı Akreboğlu Hâfız Osman Efendi'den ise takrîb okudu. Kur'ân'a hizmet maksadıyla ilk yatılı Kur'ân kursunun açılmasına vesile oldu. Hâfız Hasan Akkuş'un bu himmeti, hizmeti ve daha önemlisi güzel okuyuşu hâfızlar arasında onu hep müstesnâ bir yerde konumlandırıyor. Kendine has okuyuşu sebebiyle o dönemde *Hasan Akkuş Tavrı*'nın oluştuğu ifade edilmektedir. Talebeleri arasında İstanbul Mushafı İnceleme Kurulu Başkanı Fikri Aksoy, Valide Camii Müezzini Kerim Ozbakır, Kapalıçarşı İmanı Raif Bahriyeli, Mihrimah Sultan Camii İmanı Esat Gerede, Ali Osman Atakul, Hâfız İlhan Tok, İsmail Biçer gibi üstadlar zikredilebilir.

Hâfız Kemal Batanay (ö. 1981):

1893 yılında İstanbul Fatih'te dünyaya geldi. Küçük yaşta hıfzını babası Hâfız Ziyaeddin Efendi'nin yanında tamamlamıştır. Hâfızlığın ardından Hacı Niyazi Efendi'den kırâat ilmini öğrendi. Farsça, Arapça ve İslâmî ilimlere dâir eğitimini Manisalı Mustafa Efendi ve Tevfik Efendi'den aldı. Küçük yaşlarda gerek dışarıda gerekse kendi evlerinde tertip edilen müsikî meclislerinde bulunarak müsikî dağarcığını genişleten Hâfız Kemal Batanay, daha sonra Küçük Piyale Camii İmanı Hâfız Mehmed Cemaleddin Efendi (ö. 1937), Neyzen Emin Dede (ö. 1945), Rauf Yekta Bey (ö. 1935), Hâfız Ahmed Irsoy (ö. 1943), Ahmet Avni Konuk (ö. 1938), Tanbûrî Ömer Bey, Kadı Fuad Efendi, Suphi Ezgi

(ö. 1962) ve Refik Fersan'dan (ö. 1965) dersler aldı. Hattat, tanbürî, bestekâr, hânende, karî ve şairlik gibi pek çok meziyeti kendi şahsında toplamış önemli bir kültür sanat adamıdır. Talebesi Mehmet Ali Sarı, yukarıdaki vasıfların her biri bir ömrü iktizâ ederken bu kadar velûd bir zâтта hepsinin toplanması onun müstesnâ bir kabiliyete sahip olduğunun göstergesi olarak ifâde eder. Kur'ân tilâvetiyle ön plana çıkmamış olsa bile Hâfız Kemal Batanay'ın İstanbul tavrı ile çok güzel ve sanatlî olarak okuduğunu aktarmaktadır.²⁷ Türk müsikîsinin farklı formlarında 56 bestesi olan Kemal Batanay'ın özellikle besteli mevlidi ve mevlevî âyini dinî müsikî sahasında ayrı bir önemi hâizdir.

Hâfız Muzaffer Ozak (ö. 1985):

İstanbul Karagümrük'te 1916 senesinde dünyaya geldi. Küçük yaşta babasını kaybeden Muzaffer Ozak, baba dostu Uşşâkî Şeyhi Abdurrahman Sami Saruhani'nin riyasetinde eğitimini sürdürmüştür. Hafızlığını Sultan Selim Camii türbedarı Hoca Şakir Efendi ile başlamış, Gümilcineî Açıkbâş Mustafa Efendi'nin gözetiminde 7 yaşında ikmal eylemiştir. Fatih Camii İmamı Mehmed Rasim Efendi ve Nevşehirli Hacı Hayrullah gibi hocalardan Arapça, tefsir, fıkıh ve hadis derslerini almıştır. Ali Yazıcı Camii, Soğan Ağa, Kefelî Camii, Kapalı Çarşı Camii'nde vazife yapar. Kefelî Camii imamı Şakir Efendi'den sahaflık sanatını öğrenir. Daha sonra kendisi "sahaflar şeyhi" olarak anılır. Müsikî derslerini Ze-kaizâde Hâfız Ahmed İrsoy'un talebesi Hâfız İsmail Hakkı, Hâfız Hüseyin Tolon ve Nuri Korman'dan alır. Halveti-Cerrahi Şeyhi Fahreddin Efendi'nin mânevî terbiyesine girer ve şeyh efendinin vefatından sonra 1966 yılından vefatına kadar Nureddin Cerrahi Tekkesi'nin 19. türbedarı ve postnişini olarak irşad vazifesinde bulunur. Bugün okunan çoğu ilahinin muhâfazası ve canlı kalmasında Muzaffer Efendi başta olmak üzere sonra gelen şeyh efendiler himmetlerini eksik etmemişlerdir. İslâm'ı yaşama ve tebliğ maksadıyla yurt içi ve yurt dışında tasavvufun inceliklerini sanatlîca gösterme vazifesini bihakkın yerine getiren önemli bir gönül sultanıdır. Şiirleri ve besteleri bugün hemen hemen her mahfilde sevilerek çalınıp okunmaktadır. Güftesi ve bestesi kendine ait 31, bestesi kendine ait 30, güftesi kendine ait 118 eser vardır.

Gönenli Mehmet Efendi (ö. 1991):

1903 yılında Gönen'de dünyaya geldi. Küçük yaşlarda hıfzını doğduğu Gönen'de tamamladı. 1920'li yıllarda İstanbul'a geldi ve Serezli

²⁷ Sarı, *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, s. 73.

Ahmed Şükrü Efendi'den *tashih-i hurûf, aşere ve takrîb* derslerini ikmal ederek icazet aldı. 20. yüzyıl İstanbul'unda şehir dışından gelen fakir öğrencilerin ihtiyaçlarını bireysel gayretlerle topladığı yardımlarla karşılaşayan mümtaz bir şahsiyettir. Üsküdarlı Ali Efendi'nin vefatının ardından Reîsülkurrâ makamına gelmiştir. Yaklaşık 30 sene Sultan Ahmed Camii'nde imamlık yapan Gönenli Mehmet Efendi, ses vüsati bakımından çok güçlü olmasa da kendine has tatlı bir okuyuş ve tavra sahip bir hâfızdı. Okuyuşu ile tanınmamıştı. Ancak Serezli Hâfız Ahmet Şükrü Efendi'den icazetli ve kırâat ilmine oldukça hâkim olması hasebiyle *Reîsülkurrâ* olarak çok önemli bir vazifeyi hakkıyla yerine getirmiş âlim, veli bir zattı.

Hâfız Kemal Tezergil (ö. 1996):

1926 yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir. Anne tarafından Seyyid olan Hâfız Kemal Tezergil, Karagümrük Cerrahi Dergâhı Şeyhi Muzaffer Ozak Efendi'nin öz yeğenidir. İlköğretimin ardından babasının vefatı üzerine okula devam edememiştir. Dayısı Muzaffer Ozak'ın teşvikiyle hâfızlığını yapmıştır. Mehmet Arıtekin Efendi, Enderünî Hâfız İsmail Efendi, Fatih Camii Baş müezzini Hüsnü Efendi'den talim, tecvid, kırâat dersleri almıştır. Mûsikî sahasında başta dayısı Muzaffer Ozak Efendi olmak üzere, üdî Cahit Gözkan, Sadettin Heper, Hopçuzâde Şakir Çetiner, Selahattin Gürer, Selahaddin Demirtaş, Hüseyin Tolan, Hüseyin Nazmi Efendi'den istifâde etmiştir. Beyoğlu Galata Beyazıt Camii, Hüseyin Ağa Camii, Eminönü Şehzade Camii'nde ve son olarak Ağa Camii'nde müezzinlik görevlerinde bulunmuştur. Nüktedan bir derviş meşrebe sahip Tezergil, Nureddin Cerrahi tekkesindeki zikirlerin müdavimlerindendi. Bu vesileyle hem cami hem de tekke tavrına hâiz önemli bir müsikîşinas olup tekkede zakirbaşı olarak görev yapmıştır. Yurt içi ve yurt dışında radyo ve televizyonlar aracılığıyla sesiyle hizmet etmeye çalışmış büyük bir üstattır. Hâfız Kemal Tezergil'in 31 bestesi vardır. Uşşâkiyye Şeyhi Hazmi Tura Efendi'nin "Bu Âlem Buldu Nurulla Bidayet" güfteli rast ilahisi tekkelerde çokça okunmaktadır.

Hâfız Bekir Sıtkı Sezgin (ö. 1996):

1936 yılında İstanbul Şehremini'de dünyaya geldi. Babasının vazifesi gereği ilk ve orta öğrenimini Isparta ve Muğla'da bitirdi. Hâfız babası ve müsikîşinas annesi vesilesiyle Kur'ân tilâveti, mevlid, ilahi, kasîde, ezan ve lâ-dinî eserleri ebeveyninden meşk etti. Ortaokul akabinde hâfızlık için iki yıl okula ara verdi. Lisenin ardından İstanbul Belediye

Konservatuvarı imtihanını başarıyla geçti. Dönemin önemli müşikşinas ve hocalarından Münir Nurettin Selçuk, Nevzat Atlı, Şefik Gülmeriç, Mesut Cemil, Şive Ölmez gibi üstadlardan istifade etti. Kur'an Kerim ve dinî müşikî sahasında Hâfız Fahri Tükel, Hâfız Mecid Sesigür, Hâfız Rıza, Hâfız Mahmut Öncü, Hâfız Hasan Akkuş, Hâfız Sadettin Kaynak, Rakım Elkutlu, Hâfız İsmail Efendi, Zakirbaşı İlhami Efendi gibi üstadların rahle-i tedrisinden geçmiştir. Gerek Kur'an tilâveti, mevlid, ezan, salâ gibi dinî müşikî formlarını bihakkin icrâ eden gerekse Klasik Türk Müşikîsi eserlerini aynı letafette okuyan ekol sahibi bir üstaddır. Hatta bu husûsta Cinuçen Tanrıkorur, Bekir Bey'i Alaeddin Yavaşca ile Münir Nurettin Selçuk'un mezcedilmiş hâli olarak tasvir eder. Günümüze 116 kûsür eseri günümüze ulaşmıştır.

Hâfız Ahmet Cevdet Soydanses (ö. 1996):

Meşhur Hâfız Sami'nin yeğeni, aynı zamanda İmam Hatip okullarının kurucusu Celalettin Okten'in kayınbiraderidir. Küçük yaşta hâfızlığını ikmal etmiştir. Hâfız Sami, onu henüz küçük yaşta iken güzel okuyuşundan dolayı taltif etmiştir. Hatta ilk duyduğunda hem ağlamış hem de Allah'a şükrettiğini ifâde etmiştir. Hâfız Ahmet Cevdet sesinin ve kırâatinin güzelliğinden dolayı Sultan Abdülmecit tarafından takdir görmüş ve Dolmabahçe Sarayı'nda 1920'li yıllara kadar saray muezzinliği yapmıştır. Bir müddet bankada çalıştıktan sonra 1950 yılında emekliye ayrılmış ve Şişli Camii'nde imam hatip olarak görev yapmıştır. Özbekler Tekkesi buluşmaları vesilesiyle pek çok üstadı tanımış ve özellikle Necmeddin Okyay ve Hâfız Ali Efendi'den istifade etmiştir. Sesi kıvrak ve tavırlı olup yaklaşık 2 oktav civarındadır. Özellikle pest sesleri derin bir vecd içinde dinlenen bir müşikşinasıdır. Okuyuş olarak dayısı Hâfız Sami'nin üslûbunu benimsemiştir. Kur'an-ı Kerim'de mânâya olan vukûfiyeti ile edebiyat sahasındaki derin bilgisi onun temsîli okuyuşunda herkesin dikkatini çeken bir husûsiyettir.

Hâfız İsmail Biçer (ö. 1998):

1947 Bolu Göynük doğumludur. İlkokulun ardından ilk önce Göynüklü Hâfız Ali Yerlikaya Hoca'dan daha sonra da Koca Hoca lakaplı H. Mehmet Ünal'dan Kur'an-ı Kerim'i öğrendi ve hâfızlığını tamamladı. Hâfız Hasan Akkuş, Göynük'teki bir ziyareti esnasında İsmail Biçer'in sesinin güzelliği ve okuyuşundan etkilenir. "Bu bülbül kim? Bu bülbülü bana getirin." der. Onu hemen İstanbul'a yanına aldırır ve ayrı bir ihtimam göstererek ona tashih-i huruf ve talim okutur. Bir yandan okul

okurken diğere yandan ilmi çalışmalarına devam eden İsmail Biçer, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olur. Reisülkurrâ Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin riyâsetinde aşere ve takrib okuyarak icazet alır. Bu dönemde Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii, askerlik dönüşü ise Bayezit Camii'nde imamlık görevini ifâ eder. Kur'ân aşığı bu zât ömrünün sonuna kadar bu yolda hizmet etmeye çalışmıştır. İmam Hatip Lisesi döneminde Yıldırım Gürses ve Feridun Darbaz'dan mûsikîye dâir repertuvar, makam, nota ve usûl dersleri almıştır. Aynı zamanda kuvvetli bir işitme hâfızasına sahip olması, bir kere dinlediğı eseri hemen ezberleyebilmesi onun radyoda dinlediğı eserleri Kur'ân tilâvetine yansıtmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Çok güzel bir sese sahip olması, Kur'ân'ı hakkıyla tüm lazımlarına riâyet ederek tavırlı okuması, Allah vergisi mânâ ve nağme uyumunu sağlaması, onu kendi akranları arasında farklı bir konuma koymaktaydı.

Onun bugün dahi en çok dinlenen kariler arasında gösterilmesi ve okuyuşu sebebiyle ekol sahibi kabul edilmesi, Türk tavrı icrâsının ta-sannudan uzak sehl-i mümteni okuyuşuyla açıklanabilir. Ülkemizi Avusturalya, İtalya, Bahreyn, Çin, Fransa, Suudi Arabistan, Rusya, Katar, Malezya, Tunus, İran, Pakistan ve Libya gibi ülkelerde başarıyla temsil etmiştir.

İsmail Biçer, iyi bir karî oluşunun yanında aynı zamanda çok iyi bir muallim olup Bayezid Camii'nde her vakitte talebelere ders vermeyi kendine şiar edinmiştir. 1998 senesinde Bandırma'da elim bir trafik kazası sonucu vefat etmiştir.

Hâfız Yusuf Gebzeli (ö. 1998):

1937 yılında Gebze'de doğan Yusuf Gebzeli, ilkokulun ardından Çoban Mustafa Camii İmamı Hâfız Talat Efendi'nin gözetiminde Kur'ân ve hâfızlık eğitimi aldı. Oğlunun daha iyi gelişmesi için babası küçük yaşta Yusuf Gebzeli'yi hemşehrisi Hâfız Rahmi Şenses'in yanına götürdü. Burada hocasından tashih-i huruf ve tecvid dersleri aldı. İstanbul'da Beylerbeyi Abdullağa Camii ve Eminönü Valide Cedid Camii'lerinde görev yaptı. Arkadaşı İsmail Biçer gibi döneminin en meşhur karî ve mevlidhanı olarak tanınmıştı. Sesinin gürlüğü, güzelliğı ve kendine has tavırlı okuyuşu kendisinin mümeyyiz vasıflarındandı. Bu yüzden hemen her önemli dinî gün ve gecelerde mevlid ve Kur'ân tilâveti için çağrılırdı. 1998 yılında yakın arkadaşları İsmail Biçer, Amir Ateş ve Fevzi Mısır'la beraber bir mevlid merasimine giderken Bandırma'da geçirdiğı trafik kazası sonucu İsmail Biçer ve kendisi vefat etti.

Hâfız Abdurrahman Gürses (ö. 1999):

1909 yılında Hendek'te dünyaya geldi. 13-14 yaşlarında hıfzını tamamladı. Abdurrauf Hoca'dan talim ve tecvid, Müftü Ali Niyazi Konuk'tan Arapça ve fıkıh dersleri aldı. Muhtelif zamanlarda İstanbul ve Hendek'te bulunan Hâfız Abdurrahman Gürses, 1934'ten itibaren temelli İstanbul'da ikamet etmiştir. Çeşitli camilerde görev almış daha sonra Beyazıt Camii'ne tayin edilmiştir. Burada yaklaşık 35 yıl fiili olarak görevde bulundu. Gönenli Mehmet Efendi'nin vefatıyla beraber *Reisulkurra*lık makamına getirilmiştir. Diyanete bağlı kurslar ve imam hatip okullarında talim ve kırâat dersleri vermiştir. Bugün Türkiye'nin en önemli okuyucu hâfızların yetişmesine vesile olan önemli bir şahsiyettir. Talebeleri arasında başta İsmail Biçer olmak üzere, Ramazan Pakdil, Mehmet Sevinç, Fatih Çollak, Mustafa Demirkan, Sıtkı Gülle, Necati Kap, H. Osman Şahin gibi binlerce usta talebe yetiştirmiştir. Dönemin en önemli hocası olmasının yanı sıra aynı zamanda çok önemli bir Kur'an okuyucusudur. Arap-Türk sentezini benimsemiş bir üslup sahibidir. Nefesinin uzun oluşu, sesler arasında edâlı geçişi, makamlar arası münâsîp geçişleri sağlaması, sesinin tiz ve gür oluşu onu okuyucular arasında önemli bir konuma koymaktadır.

Hâfız Zeki Altun (ö. 1999):

1920 yılında İstanbul Vefa'da dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta Eminönü Yeni Camii müezzinlerinden âmâ Hâfız Necati Efendi gözetiminde hâfızlığa başladı. Ancak hıfzını Hâfız Hasan Akkuş'un yanında ikmal etti. Babasının erken vefatı sebebiyle tahsili yarıda kalır. Dönemin önemli hâfız ve müşikişinaslarından başta Hasan Akkuş, Abdurrahman Gürses olmak üzere Hâfız Kemal, Ali Rıza Sengel, Sadettin Kaynak, Sadi Hoşses, Sadettin Heper, Hâfız Yaşar Okur, Kemal Gürses, Beşiktaşlı Hâfız Rıza Efendi'den istifade etmiştir. Gerek sesinin güzelliği gerekse müşikiye olan istidadı onu kısa zamanda akranlarından farklı kılmıştır. Kur'an tilâveti ve mevlid okuyuşuyla müşiki mahfillerinde ön plana çıkan Hâfız Zeki Altun, Türkiye Hâfız-ı Kur'an ve Mevlidhanlar Cemiyeti'nin kurulmasında önemli katkılar sunmuş ve bilahare bu cemiyetin başkanlığını yapmıştır. İstanbul'da doğduğu semtteki Kalenderhane Camii ilk göreve başladı. Ardından Teşvikiye Camii, Hüseyin Ağa, Bayezid Camii'lerinde müezzin kayyım olarak görev yapmıştır. Son vazife yeri İstanbul Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü olup buradan emekli olmuştur. Kur'an ve mevlid icrâsını yurt içi ve yurt dışında pek çok programda yerine getirmiştir. Mânevî terakkisini Karagümrük Cerrahi

Tekkesi'nden feyz alarak sürdürmüştür. Toplam 77 bestesi olup bunlardan 68 ilahi, 6 şügul ve 3 şarkı formundadır.

Hâfız Kani Karaca (ö. 2004):

1930'da Adana'da dünyaya gelen Kani Karaca, küçük yaşta üvey annesinin kıskançlığından ötürü gözüne kezzap dökülerek görme yetisini kaybetmiştir. Kısa bir müddet sonra babasını da kaybedince halası onu himaye etmiştir. 6-7 yaşlarında hıfza başlayıp 9 yaşında hocası Ali Efendi'nin gözetiminde tamamlamıştır. Kani Karaca, küçüklüğün verdiği bir sevecenlikle ahâlinin sevgisi ve muhabbetine nâil olur. Sesinin güzelliği ve tavrının letafeti Adana ve civar bölgelere hızlıca yayılır. Artık önemli gün ve gecelerde Kur'ân ve Mevlid icrâsının aranılan hâfızı olur. Mûsikî sanatında bu kadar mâhir bir insanın buralarda hebâ olmaması için İstanbul'a getirilir. Yeraltı Camii İmamı Uskûdarlı Ali Efendi, Hâfız Sadettin Kaynak'tan üslûp repertuvar dersleri alır. Ardından Sadettin Kaynak'ın vasiyeti gereği Sadettin Heper, Hâfız Kani'yi himâye eder ona usûl ve kudüm dersleri verir. Aynı zamanda Mesud Cemil Bey'den de klasik eserleri meşk eder. Aynı dönemde Nuri Halil Poyraz, Refik Fersan, Münir Nurettin Selçuk, Alaeddin Yavaşca, Hopçuzâde Şakır Çetiner, Abdûlbaki Baykara gibi üstatlardan istifâde etmiştir. İstanbul'da çok kısa bir zamanda önemli gün ve gecelerde camiler ve İstanbul Radyosu başta olmak üzere pek çok mûsikî mahfillerinin aranılan hânen-desi olarak bulunmuştur. Kur'ân tilâvetinde hem Arap tavrını hem de Uskûdar tavrını bihakkın yerine getirecek kadar kudretli bir hâfızdı. Ramazan ayında özellikle Yeni Cami ve Bayezid Camii'ndeki mukabele okumalarını dinlemeye gelen özel cemaati vardı. Binaenaleyh aynı zamanda Mevlevî âyinlerinin değişmez naathanı, yurt içi ve yurt dışı pek çok konser, kaset ve CD çalışmalarının solisti ve ritim sanatçısı olarak bulunur. Dinî mûsikînin hemen her formunu icrâ edebilen Hâfız Kani Karaca özellikle okuduğu Kur'ân tilâveti başta olmak üzere, durak, mevlid, ezan, kasîde, salâları en güzel şekilde icrâ etmesine ilâveten, aynı zamanda Klasik Türk Mûsikîsi eserlerini 20. yüzyılın en kudretli sanatkândır. 20 kûsur bestesi günümüze ulaşmıştır.

Hâfız İbrahim Çanakkaleli (ö. 2014):

1923 senesinde Çanakkale Çan'da doğdu. İlkokulun ardından doğduğu yerde hâfızlığını tamamladı. Sesinin pek gür ve güzel olması sebebiyle 1951 yılında İstanbul'a geldi. Okuyuşundaki letâfet sebebiyle Süleymaniye Camii müezzini olarak göreve başladı. Kısa zamanda böl-

genin en tanınan hâfızlarından birisi olan Çanakkalelinin kendine has bir kitlesi oluşmuştu. Kur'an okuyuşundaki nefaset ve hatasız tilâvete ilâveten Mevlid icrâsında da döneminin en önemli hâfızlarındandı.

Hâfız Fevzi Mısır (ö. 2015):

1925 yılında Adapazarı'nda doğdu. İlkokulun ardından Kur'an dersleri aldı. Devamında Hâfız Himmet Babalioğlu'nun gözetiminde hâfızlığa başlayıp 18 yaşında ikmal etti. Fevzi Mısır kendi hâfızlık cemiyetine İstanbul'dan gelen Hâfız Ahmet Hızal'ın sesinin güzelliğinden ötürü dikkatini çeker. Onu kendi görev yaptığı Adalar Kur'an Kursu'na götürür. Burada bir müddet eğitim aldıktan sonra Büyükaada Camii'ne imam olarak göreve başlar. Daha sonra Soğanağa, Hırkayı Şerif, Süleymaniye camilerinde görev alır. Son olarak Mezarlıklar Müdürlüğü'nden emekli olur. *Adalar İmamı* olarak şöhret kazanan Fevzi Mısır üslubu ve sesinin güzelliğinden ötürü gerek TRT gerekse diğer programlarının aranılan hâfızı idi. Özellikle Demokrat Parti döneminde Cuma günleri radyoda okumuş olduğu Kur'an tilâvetiyle tanınmış ve sevilmiştir. Hem Kur'an tilâveti hem de mevlid icrâsıyla herkesin meftun olduğu bir tavır ve üslup sahibiydi.

Hâfız Aziz Bahriyeli (ö. 2015):

1931 senesinde İstanbul Kasımpaşa'da doğdu. Küçük yaşta hıfzına, hâfız olan annesinin teşvikiyle başladı. Kethüda Camii İmamı Hâfız Yakup Efendi'nin gözetiminde hıfzını tamamladı. Ardından Hâfız Hasan Akkuş'tan tashih-i huruf ve tecvid dersleri aldı. Müsiki'de feyz aldığı isimler Hâfız Sadettin Kaynak, Sadettin Heper ve Fehmi Tokay'dır. Kur'an tilâveti, mevlid, naat-ı şerif, kasîde ve gazel icrâsı bakımından döneminin en kudretli hâfızları arasında gösterilmektedir. Sema grubu hâfızları olarak dinî müsiki icrâlarına katılırdı. Bu ekipte Hâfız Kani Karaca, Hâfız Yusuf Gebzeli ve Aziz Bahriyeli bulunurdu. Yurt içi ve yurt dışında pek çok konserin aranılan hâfızı olmuştur. Vefatına kadar televizyonlarda önemli gün ve gecelerde hâfız, mevlidhan ve kasîdehan olarak yer almıştır.

Hâfız Emin Işık (ö. 2019):

1936 yılında Hatay'da dünyaya geldi. İlköğrenimini doğduğu memlekette tamamladı. Kur'an, eski yazı, inşâ ve dinî müsikiye dair ilk derslerini babası hoca Şemsettin Efendi'den aldı. Oldukça gür ve yanık bir sese sahip olan Emin Işık, hem ailesi hem de akrabaları tarafından hâ-

fızlığa teşvik edildi. Küçük yaşta hıfzını tamamladıktan sonra Arapça sarf, nahiv ve fıkıh derslerini Mesrur Sılay hocadan aldı. Ezanın Türkçe okutulduğu dönemde yaşının küçük olması hasebiyle babası ezanı oğluna okuturdu. Medrese eğitimi, imam hatip okulunun ardından İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun oldu. Ardından mezun olduğu okulun Kur'an İlimleri ve Tefsir Bölümü'ne asistan olarak başladı ve daha sonra ismi Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak değişen bu okuldan 2001 yılında emekli oldu. Pek çok kitap ve makale kaleme aldı. Gençlik yıllarında Mevlânâ hazretlerini rüyada görmesiyle Mevlevî tarikatına intisap etti. Bülbül gibi şakıyan sesi, mûsikî ve Kur'an'a olan vukûfiyeti onu hem akademik hem de diğer mahfillerde ön plana çıkarıyordu. Kur'an'ı bulunduğu ortama göre mânâsına uygun şekilde icrâ ederdi. Türk mûsikîsinin makâmâu ve Kur'an'ın âhengini çok iyi bir şekilde gösterebilen önemli bir karî idi. Mevlid ve ilahileri talebelik yıllarında Ali Rıza Sağman'dan meşk etti. Aynı zamanda Üsküdarlı Ali Efendi, Rahmi Şenses ve Neyzen Halil Can'dan istifade etti. Dinî mûsikînin başta Kur'an tilâveti olmak üzere, ezan, salâ, mevlid ve kasîde gibi formlarını bihakkın icrâ eden önemli bir mûsikîşinas hâfızdır.

Hâfız İlhan Tok (-):

1937 yılında Düzce'de doğdu. Henüz 7 yaşında iken önce annesini birkaç ay sonra da babasını kaybetmiştir. Bu vesileyle iki kız kardeşinin bakımını teyzesi ve annesinin yakın bir akrabası, beşikteki erkek kardeşinin bakımını dayısı, kendisi ve abisinin bakımını ise halası üstlenmiştir. Zor şartlar altında büyüyen İlhan Tok, ilk eğitimini köyünde almıştır. Çocukluk döneminde köy imamı İlyas Efendi'den Kur'an-ı Kerim'i öğrendi. Ardından Düzce'nin tanınmış hocalarından müderris Hâfız Hilmi Ak'tan ders almış ve hocanın riyâsetinde hâfızlığını tamamlamıştır. Daha sonra mûsikî ve kıraat alanında kendisini geliştirmek için İstanbul'a gider. Burada öncelikle mûsikîşinas Üsküdar Selimiye Camii İmamı Mustafa Duruöz'den mûsikî ve tecvid derslerini almıştır. 1956 senesinde İstanbul'da müezzin kayyım olarak resmî göreve başladıktan bir müddet sonra askere gider ve askerlik dönüşü Ankara'da vazife almaya başlar. Yaklaşık 10 yıl Ankara'da muhtelif camilerde görev aldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönüp Mihrimah Sultan, Cedid Valide Sultan camilerinde vazife almış ve 1981 yılında emekli olmuştur. Hem mûsikî hem de İslâmî ilimlere dair eğitim alan İlhan Tok, Cabir Gürsu, Hâfız Mecit Sesigür, Münir Nurettin Selçuk, Hüseyin Sebilci, Emin Ongan, Kemal Tezergil, Tahir Karagöz gibi önemli hocalardan istifade etmiştir.

Hayatının büyük bir kısmını Kur'an öğretimine adanmış Hâfız İlhan Tok, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı pek çok kursta hocalık vazifesinde bulunur. Bu vesileyle başta Ankara, İstanbul, Samsun olmak üzere yurt içi ve yurt dışında muhtelif şehirlerde binlerce talebenin Kur'an'ı güzel okumasına vesile olmuş çok önemli bir hocadır. Hocaefendi sadece Kur'an'ı güzel okuma değil aynı zamanda cami müsikisi formlarının da en güzel şekilde icrâ edilmesi için büyük çabalar sarf etmiştir ve hâlen etmektedir. Ezan, salâ, aşır, mevlid gibi cami müsikisi formlarına dâir ciddi bir eğitim metodu uygulamaktadır. Başta TRT olmak üzere pek çok radyo ve televizyon kanallarında önemli gün ve gecelerde Kur'an tilâveti, hatm-i şerif, ilahi ve kasideler okumuştur. Yayınlanmış bir kitabı, yayınlanmamış dört kitabı vardır. Ayrıca *Kur'an-ı Kerim, Tashih-i Hurûf, Ezan, Kamet, Salâ, İlahiler ve Bazı Bilgiler* başlıklı ders notu bulunmaktadır. Sesli yayın olarak ise Kur'an-ı Kerim Hatim Seti, Kur'an-ı Kerim eğitim çalışması, aşır-ı şerif, kısa sûreleri çeşitli firmalardan çıkmıştır. Sözlerinin büyük çoğunluğu kendisine ait 72 bestesi vardır. Aziz Mahmud Hüdâyî Müsiki Topluluğu ve Vakt-i Seher Müsiki Topluluğunu kurmuştur. Talebelerinden birkaçı Mehmet Kemiksiz, Hadi Duran, Ahmet Uzunoglu, Ahmet Dur, Orhan Demirok'tur.

Kur'an'a dâir İstanbul tavrını üç kısma ayırmaktadır. *İstanbul Anadolu Yakası Ekolü, İstanbul Avrupa Yakası Bir Bölümünün Ekolü, İstanbul Avrupa Yakası Diğer Bir Bölümünün Ekolü* olarak tasnif eder. Hocaya göre Anadolu Yakası'nın temsilcisi Hâfız Ali Üsküdarlı olup ve son temsilcisi ise Kani Karaca'dır. İstanbul Avrupa Yakası Bir Bölümü'nü temsil edenler Hâfız İdris Efendi, Fatih Camii eski imamlarından Enderunlu İsmail Efendi, Sultanahmet eski imamlarından Hilmi Toros Hoca'dır. İstanbul Avrupa Yakası'nın Diğer Bir Bölümü ekolü ise Nuruosmaniye Camii eski imamı Akrepoğlu Hâfız Osman Efendi, Şehzadebaşı eski imamı Hâfız Necati Efendi, Hâfız Hilmi Ak, Hâfız Hasan Akkuş ve Hâfız Abdurrahman Gürses'tir. Hâfız İlhan Tok ise Üsküdar ağzı ve üslubunu çok iyi bilen ve özellikle Nuruosmaniye Camii imamı Akrepoğlu Osman Efendi'den hocasına tevârüs eden İstanbul tavrı temsilcisi olarak kabul edilmektedir.

Burada zikredilen isimlerin dışında Hâfız Yusuf Efendi (1925), Muhhtar Paşazâde Hâfız Haydar Efendi (ö. 1925), Zâkir Hâfız Sadettin Efendi (ö. 1927), Beşiktaşlı Hâfız Rıza (ö. 1928), Hâfız Mehmed Şükrî Efendi (ö. 1928), Şekerci Hâfız Cemil Efendi (ö. 1928), Âmâ Hâfız Hasan Efendi (?), Hâfız Aziz Efendi (ö. 1929), Hâfız İsmail Hakkı Efendi (ö. 1930), Hâfız Kanbur Eşref Efendi (ö. 1930), Hâfız Domates Ahmet Efendi (ö.

1935), Hâfız İhsan Bey (ö. 1937), (Şeyh Mehmet) Hâfız Cemalettin Efendi (ö. 1937), Hâfız Arap Cemal Calan Bey (ö. 1938), Hâfız Ahmed Mukerrem Akıncı (ö. 1940), Üsküdarlı Hâfız Fehmi Efendi (ö. 1942), Hattat Neyzen Hâfız Mehmed Emin (ö. 1945), Enderunlu Hâfız İsmail Hakkı Özdemir (ö. 1958), Mersiyehan Hâfız Kemâlî Efendi (ö. 1954), Hâfız Yaşar Okur (ö. 1966), Hâfız Memduh İmre (ö. 1968), Serezli Hâfız Ahmet Şükrü Efendi'nin yeğeni Hâfız İsmail Hakkı Bayrı (ö. 1972), Hâfız Mehmet Rüştü Asıkkutlu Efendi (ö. 1980), Hâfız Cevdet Soydan- ses (ö. 1980), Cihangir Camii İmamı Hâfız Mustafa Tüzün (ö. 1981), Hâfız Ali Gülses (ö. 1982), Hâfız Mehmet Ziya Karacan (ö. 1987), Hâfız Mehmet Gelibolulu (ö. 1987), Hâfız Nusret Yeşilçay (ö. 1987), Hâfız Raif Bahriyeli (ö. 1990), Hâfız Mahmut Öncü (ö. 1994), Hâfız İhsan Sedef (ö. 1995), Hâfız Zeki Sesli (ö. 1997), Hâfız Hüseyin Nazmi Efendi (ö. 1999), Hâfız Mahmut Hataylı (ö. 2000), Hâfız İsmail Daniş (ö. 2005), Hâfız Fikri Aksoy (ö. 2007), Hâfız Muharrem Aslantürk (ö. 2010), Hâfız Mahmut Sarıcaoğlu (ö. 2012), Eyüp Sultan Camii imamı son Reîsülkurrâ Hâfız Ahmet Arslanlar (ö. 2021) gibi üstatlar 20. yüzyıl İstanbul'unda Kur'an'a hizmet etmiş önemli hâfız ve müzikşinaslardır.

Sonuç

İslâm'ın anlaşılması ve hayata tabiki hususunda en önemli kaynak şüphesiz Kur'an ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bize öğrettikleridir. Hayatı her lahzada ihsan boyutuyla yaşayan Hz. Peygamber (s.a.v.), bizlere de bu şekilde yaşamayı emretmiştir. Kur'an'ın insanogluna dâir ihsan boyutu, ancak onu en güzel şekilde okuyup, anlamak ve yaşamakla gerçekleşir. Dolayısıyla güzele meyilli olan fıtrat, güzeller güzelinin gönderdiği kitabın en güzel şekilde yaşamasını ve yaşatılmasını iktizâ eder. Bir Müslümanın başucu kitabı olan Hz. Kur'an, Rabbimizin ifâdesiyle kıyamete kadar herhangi bir değişikliğe uğramadan varlığını, mevcudiyetini ve tazeliğini muhafaza edecektir. Kur'an'a sevdalı kırâat âlimleri başta olmak üzere kariler, mukriler 1400 kûsür yıldır buna hizmet etmektedir. Bu hayat rehberinden istifâde edilerek onu anlama ve anlatma adına geçmişten günümüze milyonlarca kitap yazılmış ve yazılacaktır. Arabı, Çerkezi, Farsı, Kürdü, Lazı, Türkü ve diğer milletler kendi melodi ve nağme dağarcığına göre Kur'an'ın tecvidi, harflerin sıfatları ve çıkış yerlerini bozmadan okumaktadır.

Bu çalışmanın kanaatimizce hülâsasını Şeyhülkurrâ Abdurrahman Gürses Hocaefendi yapmıştır. Dinî hayatın temel mihenk taşı Kur'an eğer makamlı okunacaksa Kur'an'ın hâkim, icrâ edilen nağme dünya-

sının ise mahkûm olması gerekir. Mehâric-i hurûf, harflerin sıfatları, tecvid, vakıf, ibtidâ gibi okuyuşun asılları göz önünde bulundurulmalı ve mânâ-lafız bütünlüğü muhafaza edilmelidir. Gereksiz uzatma ve kısaltmalardan, bağırılardan mümkün merteye içtinap edilmelidir. Kanaatimizce son dönemlerde oldukça yaygın olarak kabul edilen hatalı bir görüş, tiz perdelerden okumanın daha güzel ve tesirli olduğu meselesidir. İcrâ esnasında yüzü kıpkırmızı, gözleri yerinden çıkacak, boğaz damarları patlayacak kadar kendini zorlayan karilerin bu husûslara dikkat etmesi gerekir. Zorlanarak, kendini sıkarak icrâ edilen bir okuyuşun ezası ve sıkıntısı aslında aynı şekilde dinleyiciye de sirayet etmektedir. Bu da asıl maksadın dışına çıkılmasına, mânâ ile hemhal olmanın önüne geçmektedir.

İslâm'ın sancaktarlığını yapmış her devlet, yüzyıllardır Kur'an-ı azîmüştâna gereken ihtimamı göstermiştir. Emevî, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı başta olmak üzere bunu diğer tüm Müslüman devletlerde de görmekteyiz. 20. yüzyıl Osmanlı bakiyesi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde bu hizmet bazı açılardan akamete uğramıştır denilebilir. Bir dönem evlerde Kur'an'ın okunup okutulmasının yasak olduğu herkesçe mâlumdur. Ancak bu dönemlerde dahi Kur'an sevdalısı nice âlim ve hocalarımız bu kıymetli ve gerekli hizmeti bilâ inkitâ sürdürmeye çalışmışlardır.

Bu çalışmada 20. yüzyıl İstanbul'unda Kur'an tilâveti ve Kur'an'a hizmet etmiş ve özellikle de müsikiye dâir geçmişi olan fem-i muhsin hâfızlar ele alınmaya çalışılmıştır. Bugün literatüre İstanbul veya Üsküdar tavrı Kur'an okuyuşunu, kanaatimizce Osmanlı bakiyesi okuyuculardan tevârüs eden hocaların talebeleri ve yukarıda kısaca hayatlarının ele alındığı yaklaşık 30 kûsür hâfız ve sadece isimlerinin zikredildiği 40 kûsür hâfızın icrâsının birleşimi meydana getirmiştir diyebiliriz. Dolayısıyla Kur'an tilâvetinde İstanbul tavrı ve Üsküdar ağzının daha da belirginleşmesi adına öneri kabilinden yukarıda zikrettiğimiz kişilerin okuyuşları hem kemiyet hem de keyfiyet bakımından ilmî bir metotla incelenmesi gerekir. Keyfiyetten kasıt yukarıdaki karilerin okuyuşlarında öncelikle hangi Kur'an ve müsiki hocalarının rahle-i tedrisinden geçtikleri, repertuvarlarında kaç eserin olduğu, hangi makam, melodi cümlelerini ekseriyetle kullandıkları, sesin mânâyâ göre alçaltılması veya yükseltilmesinde hangi husûsiyetleri göz önünde bulundurdıkları, nefes kullanımı bilgisi gibi parametrelerin detaylı incelenmesidir. Son olarak Kur'an'ın Arapça nüzülü sebebiyle Arap tavrında okunmasının gerekli ve elzem olduğu meselesi günümüzde oldukça tartışılmak-

tadır. Kanaatimizce gözden kaçırılan en önemli husus şudur: Kur'ân-ı Kerim Arapça indirilmiştir. Ancak tecvit ve harflerin çıkışı hususundaki kaidelerin dışında melodik cümle ve ifâdeler tamamen o bölgenin halkı tarafından ortaya çıkarılan bir durumdur. Bu yönüyle melodik ve maksalsal okuyuşa İlâhî ve Nebevî bir müdahale yoktur.

Son söz olarak hayat rehberi Kur'ân'ı yaşantımızın her merhalesine sanatlı ve estetik olarak yerleştirmemiz gerekir. Kelamıyla akılları zulmetten nura sevk eden, gönlün teskinine kapı aralayan Kur'ân-ı, güzel ses ve müsikî unsuruyla bezemek, İlâhî ve Nebevî mesajları daha tesirli hâle getirmede önemlidir. Bu yolla doğru telaffuz, doğru ses ve doğru edâ, insanı mânâ dünyasında önemli açılım ve pencerelere ulaştıran mühim bir araçtır.

Kaynaklar

- Akar, Harun, (2018). *Bolahenk Nûri Bey'in Hayatı ve Eserleri*, CUSBE Yüksek Lisans Tezi.
- Akaslan, Y., (2018). *Son Donem Karadenizli Merhum Kurrular Sempozyumu*, KTÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5(1), ss. 291-298.
- Akıncı, Halil, (2020). *Son 100 Yılın Hâfız ve Mevlidhanları*, İstanbul: Iskenderiye Kitap.
- Apuhan, Ayşe Elif, (2018). *Ali Rıza Sağman ve Tecvit-tilâvet Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Akkuş, Asım, (2018). *Kâni Karaca'nın Hayatı, Eserleri Türk Din Müsikiindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____, Asım, (2021). *Cerrahilikte Türk Din Müsiki Geleneği ve Tekke Müsikiinin Kültürel Devamlılığı*, Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ateş, Erdoğan, (2018). *Cami Müsiki*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Aydın, Bilal, (2019). *Türk Din Müsikiinde Muzaffer Ozak'ın Yeri ve Eserlerinin Tasnifi*, SDÜ SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Barkçin, Savaş, (2011). *Ahmed Avni Konuk Görünmeyen Umman*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Batuk, Cengiz. "Din ve Müzik: Dinler Tarihi Bağlamında Din-Muzik ilişkisine Genel Bir Bakış Denemesi". *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 35 / 35 (Eylül 2013): ss. 45-70.
- Birşik, Abdulhamit, (2002). "Kıraat", *DIA*, Ankara, C. 25, ss. 426-433.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil Ebü Abdillâh (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahih*, (Thk. Mustafa Dib el-Buğa), Daru Ibn Kesir, Beyrut 1087.
- Büyük, İbrahim, (2021). "İsmail Biçer'in Kur'ân Kıraatindeki Yeri", Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans.

- Büyüker, Kamil, "Mevlidhanlık Geleneğine Kayıt Düşmek ve H. Rahmi Şenses", *Geçmişten Günümüze Uluslararası Dini Müsiki Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Amasya: 2017, ss. 549-563.
- Çoban, Şemsettin, (2012). *Bekir Sıdkı Sezgin'in Hayatı, Sanatı ve Besteleri*, MÜSBE Yüksek Lisans Tezi.
- Çollak, Fatih, (2002). *Abdurrahman Gürses Hocaefendi*, İstanbul: Erkam Yayınları.
- Dağdeviren, Ali. "Kur'an Tilâvetinde Temsil", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 12, 2008 (35), ss. 49-61.
- Demirci, Muhsin, (1995). *Kur'an Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Demirci, Naci, (2013). *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmi Eğitimindeki Yeri*, RTEÜSBE Yüksek Lisans Tezi.
- Diñç, Mehmet, (2018). *Cumhuriyet Dönemi nde Reisü'l-Kurrâlık: Gönemli Mehmet Efendi'nin Kıraat İlmine Katkıları*, EOGUSBE Yüksek Lisans Tezi.
- Düzenli, Hüseyin Abdulmuhsin, (2020). "Hâfız İsmail Biçer'in Bazı Kur'an Tilâvetlerinin Makamsal Analizi", MÜSBE Yüksek Lisans Tezi.
- Ergun, Sadettin Nuzhet, (1943). *Türk Müsiki Antolojisi I-II*, İstanbul: Rıza Koskun Matbaası.
- Ergür, Cumhur Enes, (2003). *Müsikişinas Zeki Altun'un Hayatı ve Eserleri*, MUSBE Yüksek Lisans Tezi
- Güntekin, Mehmet, (2014). "Kani Karaca", *Müzisyenler*, İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Hasipek, Ahmet. "Beyoğlu Ağa Camii'nin Müsikişinas Müezzini Hafız Kemal Tezergil", *Online Journal Of Music Sciences*, 3/1(2018), ss. 109-124.
- Ibn Kesir, (2000). Ebü'l-Fida İmâdüddin İsmâil b. Omer. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed ve diğeri. Kahire: Müessesetu Kurtuba, Mektebetü'l-Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs.
- İnal, İ. Mahmut Kemal, (1958). *Hoş Suda*, İstanbul: Maarif Basımevi.
- Karaçam, İsmail, (1995). *Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü ve Kıraati*, İstanbul: İFAV Yayınları.
- Kılıç, Mustafa. "Fem-i Muhsin: İmam Hatiplerde Kur'an Eğitime Dair Bir Değerlendirme". *Din ve Hayat* 31 (2017): 84-88.
- _____, Mustafa. "İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'an Eğitimi Üzerine Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2014): 69-106.
- _____, Mustafa, (2021). *Kur'an Tilâvetinde Yaygın Hatalar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Koca, Fatih, (2021). *Hâfız Müsikişinaslar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Öncel, Mehmet, (2010). "Rauf Yektâ Bey'in Âti, Yeni Mecmua, Resimli Kitap ve Şehbal Adlı Mecmualarda Müsiki ile İlgili Makalelerinin İncelenmesi", MÜSBE Yüksek Lisans Tezi.
- _____, Mehmet. "Hâfız Kemal Batanay'ın Besteli Mevlidi", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 7/1 (2020): 279-304.

- _____, Mehmet, (2014). "Ahmed Irsoy", *Müziyenler*, İstanbul: İlke Yayıncılık.
- _____, Mehmet. "Türk Din Müsikişinde Mevlid Formu (Bekir Sıtkı Sezgin Veladet Bahri Örneğinin Notasyonu ve Makam Analizi)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), ss. 1102-1133.
- _____, Mehmet, (2021). "20. Yüzyıl Müsikiş Tarihi", *Türk Din Musikiş El Kitabı*, ed. Ahmet Hakkı Turabi, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öngören, Reşat, "Konuk, Ahmet Avni", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2002, 26, ss. 180-182.
- Özalp, N, (2000). *Türk Müsikiş Tarihi I-II*, Ankara: MEB Yayınları.
- Ozcan, Nuri, "Cami Müsikiş", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1993, 7, s. 102.
- _____, Nuri, "Hâfız Sami", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: 1997, 15, ss. 102-103.
- _____, Nuri. "Hâfız Burhan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: 1997, 15, ss. 88-89.
- _____, Nuri, "Hâfız Kemal", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1997, 15, ss. 92-93.
- _____, Nuri. "Sağman, Ali Rıza", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2008, 35, ss. 489-490.
- _____, Nuri. "Sezgin, Bekir Sıtkı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2009, 37, ss. 82-83.
- _____, Nuri. "Şengel, Ali Rıza", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2010, 38, ss. 537-538.
- _____, Nuri. "Tolan, Hüseyin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2012, 41, ss. 232-233.
- _____, Nuri. "Sadeddin Kaynak", *Müziyenler*, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2014.
- _____, Nuri. Son Devrin Ünlü Müsikişinâşlarından Fyüplü Hafız Ahmet Irsoy ve Talebesi Sadettin Heper. *VII. Fyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul: 2003, ss. 121-122.
- Polattemir, Ali, (2014). "Türk Din Müsikiş Üstadlarından Sebilci Hüseyin Efendi", FUSBE Yüksek Lisans Tezi.
- Sarı, Mehmet Ali. "Üsküdarlı Ali Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2012, 42, 376.
- _____, Mehmet Ali, (2021) *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, İstanbul: Mihrabad Yayınları.
- Serin, Muhiittin, (2010). *Kemal Batanay*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Taberî, Ebü Ca'fer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezid. (2003). *Cami'u'l-beyan 'an te'vili âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî Riyad: Daru 'Ale-mi'l-Kutub.
- Temel, Nihat, (2018). *Kırâat ve Tecvid İstilahları*, İstanbul: İFAV Yayınları.
- _____, Nihat. Kur'an Tilâvetinde İstanbul Tavrı Üsküdar Ağzı ve Hafız Ali Üsküdarlı, Cilt II, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI, İstanbul: 6-9 Kasım 2008, ss. 179-180.
- Topuzoğlu, Tefvik Ruştü. "Ozak, Muzaffer", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2007, 34, ss. 16-17.

- Tükenmez, Çetin. (2019). *İlhan Tok'un Kur'an ve Mevlid Okuma Tavrının İncelenmesi*, AYBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yahşi, Turgut, (2018). *İstanbul ve Kahire Tilavet Tavrılarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi SBE Doktora Tezi.
- Yıldırım, Mustafa, (2016). *Son Osmanlı Mersiyehâni Sebilci Hüseyin (Okurlar) Efendi'nin Bestelerindeki Tavrı Özellikleri*, GÜGSE Yüksek Lisans Tezi.
- <https://osmanlimuzigi.istanbul.edu.tr/tr/content/darulelhan-tarihcesi/hakkinda>, (erişim tarihi: 7/12/2020).
- <http://www.geredecevaplar.org.tr/icerikler.aspx?ID=53>, (erişim tarihi: 02/01/2021).
- <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=3560>, (erişim tarihi: 02/01/2021).
- Elif Arslan'ın Galip Gerede ile Diyanet Dergisi'nde yapmış olduğu söyleşi. "Yirminci Yüzyılda Yetişmiş bir Kur'an Bülbulü Hafız Esat Gerede". (erişim tarihi: 15/01/2022). <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=3560#:~:text=E-sad%20Gerede%201917%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20Bolu,%C3%87ocuk-lu%C4%9Funda%20medrese%20tahsılı%20al%C4%B1r>.
- Sadreddin Ahmed, <https://www.dunyabizim.com/portre/islâm-in-ve-kur-an-in-bul-bullerini-yazmisti-hâfız-zeki-altun-h15570.html>, (erişim tarihi: 17/01/2022)